

Türkiye Türkçesinde Örtmece ve Tabu Kelimeler

Cengiz Çelik

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Türk Dili ve Edebiyatı dalında Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Şubat, 2011
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Elvan Yılmaz
L.E.Ö.A. Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans gerekleri doğrultusunda
hazırlanıldığını onaylarım.

Yard. Doç. Dr. Kadir Atlansoy
Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı

Bu tezi okuyup değerlendirdiğimizi, tezin nitelik bakımından Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü Yüksek Lisans gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarız.

Yard. Doç. Dr. Rysbek Alimov
Tez Danışmanı

Değerlendirme Komitesi

1. Yrd. Doç. Dr. Birsal Oruç Aslan

2. Yrd. Doç.Dr. Emel Gözlü

3. Yrd. Doç. Dr. Gülseren Tor

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesindeki Tabu ve Örtmeceler ele alınmıştır. Giriş bölümünde çalışmamızın konusu, amacı, malzeme ve yöntemleri belirtilmiştir.

Çalışmamıza tabunun tanımını yaparak başladık. Daha sonra kökeni ve türleri hakkında bilgi verip, tabunun nasıl oluştuğu ve dilcilerin bu konu hakkında neler söylediklerine değindik. Bu bilgileri verdikten sonra çalışmamızın asıl konusu olan Örtmece kelimelerini tanımladık. Örtmece kelimelerin Türkiye Türkçesindeki yapısı ve gelişimine değindik ve daha sonra konularına göre tasnifini yaparak gerekli açıklamaları gerçekleştirdik. Sonuç bölümünde konunun önemini belirterek, tezimizin ana unsurlarını açıkladık. Son olarak da tabu ve örtmece kelimelerle ilgili toplamış olduğumuz malzemenin sözlüğünü çalışmamıza ekledik.

Anahtar Kelimeler: Tabu, Örtmece, Türkiye Türkçesinde tabu, Örtmecenin özellikleri

ABSTRACT

The dissertation is devoted to the problem of taboos and euphemisms in Turkey Turkish. It consists of seven chapters, appendix and bibliography. The first chapter refers to the subject of the study, applied materials and methods. The author explains the terms taboo and euphemism in the second chapter supported them with the data in different languages. In the third chapter the author states how and why the euphemisms occur.

The fourth chapter is on taboos and euphemisms in Turkey Turkish, where the author shows the layers of the Turkish lexicon where taboo is widely seen and the usage of euphemisms are necessary.

Author classifies the euphemisms in Turkish regarding their degrees into three groups as light, medium and hard ones and supplies these three groups by samples in Turkish in the fifth chapter.

The next chapter gives information on different classes of euphemisms like de-euphemisms, historical euphemisms, linguistic euphemisms, terms and borrowings etc. The last chapter describes structural and semantic characteristics of Turkish euphemisms. The appendix includes gathered by the author materials related to the subject of the dissertation. These materials can also serve as valuable source during the compilation of the dictionary of taboos and euphemisms of Turkey Turkish.

KeyWords: Taboo, Euphemism, Turkey Turkish

ÖNSÖZ

Toplumsal hassasiyetlerin oluşturmuş olduğu yasaklamaların, batıl inançların ve buna bağlı değerlendirmelerin yol haritasını izleyerek ifade edildiğinde sosyolojik yapıyı rahatsız eden, çirkin veya sakıncalı görünen nesnelerin ve kötü izlenim sunan kavramların etkisini en aza indirerek daha uygun ve terbiyeli bir biçimde ifade etme olanağı veren “örtmece ve tabu” tabirlerin inceledik. Bütün dünya dillerinde görünen örtmece ve tabu kelimeler, söz varlığı içinde aykırılık oluşturan kavramlar üzerinde konuşma olanağı sağlamaktadır. “Güzel adlandırma, edebikelâm” gibi kelimelerle de karşılanabilen örtmece tabirler, tabu haline gelmiş olan kelimelerden bahsetme olanağı sunmaktadır. Örtmecelerin ortaya çıkış sebepleri arasından örf, âdet, inanç, ahlâkî değerler, tabiat olayları, salgın hastalıklar gibi durumları sayabiliriz. Bu faktörlere bağlı kısıtlamaları neticesinde tabu halini almış bulunan kelimeleri, söylem içerisinde kullanan birey toplumsal refleks de diyebileceğimiz bir tepkiyle karşılaşabilir. Bu tepkiyi üzerine çekmeden olay veya nesnelerden bahsetmek gereğinin yollarını arayan insan zihni, yeni anlatım yöntemleri geliştirerek hem tepkiden uzak kalmış, hem de düşüncesini dillendirerek iletişim ihtiyacını da gidermiştir.

Bir dilin kullanım biçimlerinin tespit edilmesi, tarihsel sürecide içine alarak toplumların anatomik şifrelerin çözme olanağı verir. Milletlerin geçmişinde yaşamış olduğu savaş, sağlın hastalık, doğal afet, toplumsal sarsıntılar hakkında bilgi sahibi

olabiliriz. Bu tutum beraberinde toplumların nezaket ve görgü konusundaki hassasiyetlerinin incelenmesinde de bize önemli ölçüde malzeme sunması bakımından önemlidir. Bu malzemelerin değerlendirilmesi neticesinde toplumların davranış biçimlerini, ahlâkî yapısını, inanç kaynaklarını ve duyarlı olduğu benzeri konuları hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Ayrıca sakıncalı bulunan yapıları anlatmak için ne tür kelimeler kullandığı ve bu kelimelerin ortaya çıkma süreci hakkında inceleme yapmamızda kolaylaşacaktır.

Türkiye Türkçesinde Örtmece ve Tabu Kelimeleri ele aldığımız bu araştırmamızda Derleme Sözlüğü, Din ve İnanç Sözlüğü, M. E. B. Türkçe Sözlüğü, T. D. K. Türkçe Sözlüğü, Açıklamalı İnsani Terimler Sözlüğü, Büyük Argo Sözlüğü ve yapılmış olan diğer çalışmalardan tespit edebildiğimiz örtmece kavramların sözlüğünü çalışmamızın sonunda vermeye çalıştık. Fakat sürekli değişim halinde olan Örtmece tabilerin tam bir sözlüğünü ortaya koyma olanağı yoktur. Kişiden kişiye, yer ve zamana göre değişik gösteren bu anlatım biçimi devam eden ve sürekli farklılaşan bir yapı arz etmektedir. Ayrıca Anadolu ağızları üzerinde yapılmış olan çalışmaları yeterince inceleme olanağı bulmadık. Olası eksiklerin hoş görüleceğini ümit ediyoruz.

Teşekkür faslına gelince sevgili babam Mehmet Ali ÇELİK, annem Döndü ÇELİK, kardeşlerim Özlem ÇELİK ve Bekir (Samet) ÇELİK'e gösterdikleri meddi ve manevi desteklerinden en kalbi sevgilerimi sunuyorum.

Bu çalışmanın şekillenmesinde ve gelişmesinde bana yol gösteren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Rysbek ALİMOV ve kıymetli hocalarım Doç. Dr. Adnan Rüştü KARABEYOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Gülseren TOR, Doç. Dr. Mustafa KOÇ, Doç. Dr. Selahattin TOLKUN, Yrd. Doç. Dr. Birsal ORUÇ ASLAN, Yrd. Doç. Dr. Nuri SAĞLAM'a, ayrıca asistan arkadaşlarım Mehmet Fatih KARATUT, Hayrullah

LAYIK, Kemal BAŞ, Gülcan GÜVERCİN, Nilüfer ALTAY ve Cemil Yavuz
AKSU'ya teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
1 GİRİŞ	1
1.1 Konu.....	1
1.2 Amaç	1
1.3 Yöntemi.....	1
1.3.1 Kuramsal Çerçeve	1
1.3.2 Kapsam ve Sınırlılıklar	2
1.3.3 Kullanılan Yöntem ve Teknikler.....	2
2 TABU VE ÖRTMECE SÖZCÜKLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİ	3
2.1 Tabu	3
2.1.1 Tabunun Kökeni ve Türleri.....	4
2.1.1.1 Dilde Tabu.....	6
2.1.1.2 Örtmece	7
2.2 Dilde Tabudan Kaçınma Ve Örtmece	9
2.2.1 Örtmecenin özellikleri.....	9

2.2.1.1 Olumsuz Anlamli Bir Kelimeyi Karşılama.....	9
2.2.1.2 Anlam Belirsizliği	10
2.2.1.3 Karşılacağı Kelimenin Anlamını İyileştirme.....	11
2.2.2.4 Yerine Geçtiği Kelimenin Formal Karakterindeki İyileşme	13
3 TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE AĞIZLARINDA TABULAŞMIŞ SÖZVARLIĞI	
KATMANLARI	15
3.1. Ölüm.....	15
3.2. Hastalık	16
3.3. Din.....	18
3.3.1 Allah.....	19
3.3.2 Peygamber.....	20
3.3.3 Cin- şeyten-peri.....	21
3.3.4 Dinle İlgili Diğer Mefhumlar:	22
4ÖRTMECE DERECELEŞMESİNE GÖRE YASAKLI DİL BİRİMLERİ	24
4.1 Hafif Dereceli Örtmece Kelimeler	24
4.2 Orta Dereceli Örtmece Kelimeler	31
4.3 Yüksek Dereceli Örtmece Kelimeler	38
5 ÖRTMECELERİN KULLANIM ALANI VE ORTAYA ÇIKIŞ YOLLARI	40
6 ÖRTMECENİN TÜRLERİ.....	42
6.1 De-euphemismler	42
6.2 Tarihî Örtmeceler	43
6.3 Dilsel Örtmeceler	44
6.4 Alıntı Kelimeler	45
6.5 Terimler.....	46
6.6 Gerekçeli Örtmeceler	47

7 ÖRTMECELERİN YAPI VE ANLAM ÖZELLİKLERİ.....	49
7.1 Örtmecelerin Yapısal Özellikleri	49
7.1.1 Basit Kelimeler.....	49
7.1.2 Türemiş Kelimeler	51
7.1.3 Birleşik Kelimeler	52
7.1.4 Deyim Halindeki Örtmeceler	55
7.1.5 Kısaltılmış Deyim Halindeki Örtmeceler.....	57
7.2 Örtmecelerin Anlam Özellikleri.....	58
7.2.1 Anlam Daralması	58
7.2.2 Anlam Genişlemesi	59
7.2.3 Örtmece Kelimelerde Anlam Kötüleşmesi	60
SONUÇ	62
SÖZLÜK	64
KAYNAKÇA.....	126

KISALTMALAR

Derleme Sözlüğü	DS
Türk Dil Kurumu	TDK
Türkçe Sözlük	TS
Yeni Tarama Sözlüğü	YTS

KAYNAK KİŞİLER

Adiva ÇELİK (Avusturya),
Ali DEMİRASLAN (Aksaray),
Alim ÇELİK (Aksaray - Avusturya),
Alparslan CEYLAN (Malatya -İstanbul),
Aysel AYGÖREN (Denizli),
Ayşe PINARLI (Malatya),
Ayşenur ÜNLÜER (Yozgat),
Bayram IRMAK (Aksaray),
Bekir ÇELİK (Aksaray),
Birsel ORUÇASLAN (Manisa),
Cafıye ÇELİK (Manisa- Aksaray),
Cemil Yavuz AKSU (Erzincan - Ankara),
Çağdaş ÇELİK (Avusturya),
Döndü ÇELİK (Avusturya - Aksaray),
Ekrem SOYŞEN (Malatya)
Emrah DEMİRCİ (Kırşehir),

Faruk ŐİNGEÇ (Gazi Antep),
Gülbahar AKGÜN (Trabzon),
Grhan ÇOPUR(Mersin),
Hamza IRMAK (Avusturya- Aksaray),
Harun ARIKAN (Niğde)
Hava AKTAŞ (Aksaray),
Hayrullah LAYIK (Çorum),
Kadir KOÇ (İstanbul),
Kemal BAŞ (KKTC),
Mehmet Ali ÇELİK (Avusturya- Aksaray),
Mehmet Fatih KARATUT (Adıyaman),
Mehmet Selim KARASU (Edirne),
Mikail ŞAHİN (İstanbul- Aksaray),
Miyase ÇELİK (Aksaray),
Musa URHAL (Bilecik),
Merve KOÇ (İzmir)
Mükremin AKKAYA (Erzurum),
Numan AKDENİZ (Erzincan),
Oğuzhan YAVUZ (İstanbul - Elazığ),
Osman TEKELİ (Aksaray)
Orhan AYTAR (Aksaray),
Ömer ÖZKAYA (Niğde),
Özlem ÇELİK (Avusturya),
Ramazan OğUZ (Nevşehir)
Refik ÇELİK (Avusturya- Aksaray),

Serkan ALYAPRAK (Adana),

Selahattin TOLKUN (Adana),

Seyda YAPICI (Adıyaman),

Sunar USTAAHMETOĞLU (İstanbul),

Tuğrul Burak CEYLAN (İstanbul - Malatya),

Yılmaz Aktaş (Aksaray),

Bölüm I

GİRİŞ

1.1 Konu

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ve ağızlarında çeşitli sebeplerden dolayı kullanılması sakıncalı veya hoş karşılanmayan kelimeler ve onların yerine kullanılan güzel adlandırmalar (örtmeceler) incelenecektir. Türkçenin sözvarlığında hangi kelime ve kavramların tabulaştırıldığı, onların yerine ne tür kelimelerin kullanıldığı, bunların ortaya çıkış sebepleri, gerek yapısal, gerek anlamsal özellikleri araştırılacaktır.

1.2 Amaç

Çalışmamızın amacı, Türkiye Türkçesi ve ağızlarında tabulaştırılmış sözvarlığını ortaya çıkarmak ve onları ifade etmek için tercih edilen dolaylı kullanımları tespit etmektir.

Toplumun tabu saydığı olay, nesne, kavramların tespit edilmesi ve onları ifade etmek için tercih edilen dolaylı kullanım ve özelliklerinin ortaya konulması, Türkçenin sözcükbilimi ve Türk kültür tarihi açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmamız Türkçe üzerine hazırlanacak çeşitli (tezaarus, izahlı, eşanlamlılar, kültürel) sözlükler için önemli malzeme de sağlayacaktır.

1.3 Yöntemi

1.3.1 Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmada malzeme olarak başta Derleme Sözlüğü olmak üzere Türkçe ile ilgili yazılmış çağdaş ve tarihi sözlükler, Anadolu ağızlarından derlenmiş çeşitli metinler taranarak bu tür özellikteki sözvarlığı tespit edilecektir. Konu ile ilgili ayrıca alan araştırması da yapılacaktır.

1.3.2 Kapsam ve Sınırlılıkla

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ve ağızlarında görülen tabu ve örtmece kelimeler konu edilecektir.

1.3.3 Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Çalışmamızda veriler esas itibariyle belge taraması ve alan çalışması yoluyla derlenecektir. Çalışmamızda dilbilim alanındaki çözümlemeli yöntemle birlikte tarihi-mukayeseli yöntemler bir arada uygulanacaktır.

Bölüm II

TABU VE ÖRTMECE SÖZCÜKLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

2.1 Tabu

Tabu bir toplumdaki dinî ve ahlaki kısıtlamalarla da desteklenen toplumsal ve kültürel yasaklamalardır. Sözlüklerde tabunun anlamı “1.Kutsal sayılan bazı insanlara, hayvanlara, nesnelere dokunulmasını, kullanılmasını yasaklayan, aksi yapıldığında zararı dokunacağı düşünülen dinî inanç, 2. Yasaklanarak korunan (nesne, kelime, davranış), 3. Tekinsiz” olarak verilmektedir (TDK 2005: 1881).

Tabu, ilkel toplumlarda insanoğlunun algılayamadığı olaylar, çekindiği, ürktüğü varlık ve nesnelerden uzak durma eğiliminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu sayede toplum içinde ilgili dinî, ahlakî ve benzer kurallar gelişmiştir. Bu kurallar Kottak’a göre: “Kutsal ve sıradan insanlar için erişilmez sayılan, doğaüstü yaptırımlarla desteklenen yasaklamalardır” (bk. Killi 2006: 51). Oyarkılıçgil ise bu görüşe ilaveten tabunun “mensupları için zararlı olacağı ya da töreleri bozacağı düşünüldüğü için kabul edilemeyen belli davranış biçimlerinden ya da doğaüstü güçlerden kaçınmak amacıyla toplumun sığındığı değer yargılar” olduğunu söylemektedir (1996: 16). Bu yasaklamalar ve değer yargılarının toplum içinde ulaştığı kutsallık mertebesinin korunması gerektiği düşüncesi ve bu uğurda onların ihlal edilmesine yol vermemek için bu yöndeki en ufak ihtimalin bile oluşmaması adına gösterilen çaba tabunun yalnızca ilkel toplumlarda değil, çağdaş toplumlarda da var olmaya devam etmesine neden olmuştur.

İlkel toplumlarda tabusal yasaklar başta belli bir cisme ya da bedene dokunma ile ilgiliyken, daha sonra temas etmek, ilişki kurmak, hatta tabu sayılan varlığı somut bir nesne olarak ya da adını-sanını, varlığını düşünmeye yönelik zihinsel eylemleri bile kapsadığı görülmüştür (Güngör 2006: 72). Wunt tabu fikrinin temelinde bazı şeylerden korkmayı ifade eden âdetler ve bu âdetlere karşılık olan tapınma fikirleri var olduğunu ve tabu tabirini de “âdetlerin, göreneğin ya da kanunların koyduğu yasakları, bir şeye dokunmamayı bir şeyi kullanmak amacıyla almamayı veya bazı sözcükleri ağza almama” olarak değerlendirir (bk. Killi 2006: 51).

2.1.1 Tabu’nun Kökeni ve Türleri

Bir Polinezya terimi olan tabu, o dilde “çekinilmesi, uzak durulması gereken kutsal veya tehlikeli şey” anlamındadır. Aslı tapu ya da tafoo olan bu kelime Avrupa’da ilk olarak 1777’de, Okyanusya’daki Tongo adasını da ziyaret eden Kaptan James Cook tarafından dile getirilmiştir. Kaptan Cook yaptığı seyahatle ilgili kaleme aldığı kitabında Tongo adası sakinlerinin örf ve âdetlerinden bahsederken “...onlar yenilmemesi gereken bir şey veya yapılmaması gereken bir hareketi ifade etmek için hep *tabu* kelimesini kullanırlar” şeklinde bilgi verir (bk. Cook 1821: 462).

Araştırmalar bu terimin sanıldığı kadar sadece Polinezya adalarında konuşulan dillerde olmadığını, aynı zamanda Okyanusya’nın pek çok coğrafyasında kullanıldığını göstermiştir. Söz konusu kelime Yeni Zelanda’dan Tahiti’ye kadar *tabu*, Havayi’de *kapu*, Fiji’de *tabu* ve Malagasi’de *tabaka* şeklinde kullanılmaktadır. Bu dillerde de tabu, genellikle, yasaklamaya ilişkin bir anlam içerir. Kutsal veya tehlikeli karakteri nedeniyle tabu sayılan herhangi bir şeye özel birtakım hazırlıklar yapmadan dokunmak ya da onunla ilişkiye geçmek son derece tehlikeli kabul edilmiştir; zira bu kurala riayet edilmediği takdirde ilgili nesne ya da varlıkta bulunan tehlikeli gücün temas kuran kişiye geçeceği ve ona zarar vereceği görüşü hâkimdir

(Gündüz 1998: 356). Günümüzde pek çok kavimde görülen bu tür yasaklamalar hep tabu olarak adlandırılmaktadır.

Tabu çeşitli toplumların günlük hayatının pek çok yönünde hâlâ karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş bazı toplumlarda, benimsenen siyasî esaslara ve ideolojilere dokunulmaması gereken bir işlem gibi davranılmakta, onlara ait ilke veya düsturların tartışılması yasaklanmaktadır. Diktatörlükle yönetilen yerlerde kılık değiştirmekle beraber, iktisadî, siyasî, ideolojik tabular bulunmaktadır. Böyle yerlerde önemli sayılan kişiler Marks, Lenin... v.b. eleştirilmesi ve tartışılması yasak kişiler arasında bulunmaktadır. Tabu, böylece kılık değiştirmekle beraber yirminci yüzyılın çağdaş sayılan ülkelerinde bile izlerini sürdürmektedir (Tanyu 1983: 171). Ölüm, cinsel ilişki, vücudun bazı kısımlarının teşhir edilmesi, kötü dil kullanımı gibi konular insanoğlunun ortak tabuları olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte toplumdan topluma farklılık gösteren yerel tabular da söz konusudur. C+M+B Caspar, Melchior ve Balthazar isimli üç hakîmin isimlerinin kısaltması. Güney Almanya ve Macaristan'da Üç Hakîmler Günü'nde (6 Ocak) uğursuzluğa karşı korunmak amacıyla kapılara yazılır (Gündüz 1998, 74). Irkçılık, cinsellik, dinî konular, beden gereksinimleri, çeşitli hastalıklar bazı toplumlarda tabu olarak görülmektedir, bazılarında ise konu edilmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Bazı araştırmacılar *tabu* kavramını zamana bağlı olarak “*sürekli*” ve “*geçici*” tabu olmak üzere ikiye ayırır. Rahipler, şefler, ölümler ve bunlara bağlı her şey sürekli tabudur. Kadınların âdet zamanı, loğusalık dönemi, savaşçının savaş öncesi ve savaş sonrası halinin yanı sıra ava giden bir avcının av öncesi, av zamanı ve sonrasına dayalı uygulamalar ise geçici tabular olarak kabul edilir (Güngör 2006: 74).

Tabu'yu ayrıca dil dışı göstergelerle ortaya çıkan tabu ve dilsel (lengüistik) tabu olmak üzere iki başlık altında ele almak da mümkündür.

1. Dil dışı göstergelerle ortaya çıkan tabu: İnsanlar tarafından yapılması yasaklanan iş, hareket ve eylemlere, belli şahıslara (kral, büyücü, rahip, loğusa, kadın vb.) yeme içmesine (helal, koşer vs.) kullanılmaması gereken alet ve techizata (silah, tabak, kaşık vb.) yönelik yasaklamalardır.
2. Dilsel (*Lengüistik*) tabu: Dil göstergeleriyle ortaya çıkan lengüistik tabu yalnız kavram ve anlamı yasaklayan bir sınır veya sınırlayıcı değil, o kavramın dildeki adlandırılmasına yani söze (dil göstergelerine) konulan yasaklamalardır (Güngör 2006: 76).

2.1.2 Dilde Tabu

Çeşitli toplumlarda görülen dinî, ahlakî ve kültürel olarak sınıflandırabileceğimiz yasaklama ve sınırlandırmaların ister istemez dile de yansıdığı görülür.

Bir toplumda herhangi bir davranış tabu olduğunda bu davranışı ifade etmede kullandığımız gösterge kelime de tabu olur (Oyarkılıçgil Ateş, 1996: 16).

İlkel toplumlarda dildeki kelimelerin karşıladıkları kavram veya nesne ile doğrudan bağı olduğuna inanıldığı için sadece yasaklı olan kavram, hareket veya nesne değil, aynı zamanda onu temsil eden dil göstergeleri de tabulaştırılmıştır. Örneğin, “*cin*” yerine “*iyi saatte olsunlar veya üç harfli*” denilmesi.

Dilsel yasakların (tabu) kullanılması sadece toplumun koyduğu kısıtlamalardan değil, aynı zamanda konuşanın da birtakım doğüstü güçlerin dikkatini kendi üzerine çekmemesi ve kendini korumak istemesinden de kaynaklanmaktadır. Bu durum bir nevi “etki-tepki” meselesinden hareketle “tepki”ye sebep olabilecek herhangi bir “etki”den kaçınmak olarak da tanımlanabilir. Buna ilaveten konuyla ilgili çalışma yapanlardan Killi “*tercih edilmeyen ifadeler*” ya da “*tabu sözcükler*” olarak da adlandırılan bu tür sözcükler, bireyin kendisine veya toplumun tümüne

zarar verebileceği korkusuyla yasaklanmıştır. Tabunun çiğnenmesi otomatik olarak tabuyu yaratana ya da tabuya inananlara büyük ölçüde zarar verir demektir (2006: 51). Ullmann tabuların arkasında yatan psikolojik dürtüye göre dilsel tabuları 3 bölümde inceler: 1. Korkuyla ilgili tabular, 2. Üzüntüye sebep olan kavramlarla ilgili tabular, 3. Ayıp sayılan kavramlarla ilgili tabular (Özyıldırım 1996: 16).

Dilde tabunun uygulanması ifade gücünün sınırlarının zorlanmasına neden olmaktadır. Tabunun illa ki ifade edilmesi gerekiyorsa bu lüzumunun giderilebilmesi için yeni bir arayış içine giren insanoğlu kendine has yöntemlerle bir çıkış yolu bulmuştur (Oyarkılıçgil Ateş, 1996:17). Bu konuların reel hayat içinde ifade edilmesi bir noktada katiyete dayanmaktadır. Bunun için Türkçede “güzel adlandırma” ya da “örtmece” dediğimiz kelimelerin türemesine sebep olmuştur. Bu kelimeler toplumsal bir uzlaşma sonucu genelleşmektedir ve kültürel bir değer olarak ortaya çıkmaktadır. Tabuların oluşması nesilden nesile aktarılan tarihsel bilinçaltı da diyebileceğimiz bir deneyimle gerçekleşirken, bir kısmı ise yakın tarih içerisinde meydana gelmiş olan ve insanlar üzerinde derin etki yaratan olaylar sonucu ortaya çıkmaktadır. Yani, tabular ve örtmeceler bir madalyonun iki yüzü olarak görülmektedir. Tabuların varlığı insanları kaçınmaya zorladığından örtmece kelimeler ve ifadeler dilde kullanılmaya başlamaktadır. Bundan dolayı kötü olarak karşılanan durumlardan bahsetmek zorunda kaldığımızda onu en zararsız kelimelerle ifade yoluna gideriz. Buna bir tür sansürleme de denebilir (Demirci 2008: 23).

2.1.3 Örtmece

Örtmece, toplumsal bütünlüğün korunması, insanların meramını karşısındakine daha rahat aktarması; kriz yönetiminde insanların doğru yönlendirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Kelimeleri içerik bazında güzelleştirme fikri yeni bir olgu değildir ve yüzyıllardır tüm dillerde rastlanmaktadır. Bu olguya Türkçede ‘edebi kelimeler’, ‘güzel adlandırma’, ‘hüsnü tabir’, ‘güzelleme’ veya ‘örtmece’ denmektedir. İngilizcede ‘euphemism’, Fransızcada ‘euphémisme’ ve Almancada ‘euphemismus’ olarak adlandırılan bu olgu Antik Yunanca kökenli ‘ eupheme’ (eu< ‘iyi, güzel’ pHEME> ‘konuşma, söz ’) kelimesinden kaynaklanmaktadır (Bilginer 2001: 441). Oxford İngilizce-Türkçe Sözlükte euphemism (örtmece)’in tanımı: “Edebî kelimeler, söylenmesi kaba, çirkin ya da sakıncalı görülen nesnelerin, kavramların, başka sözcüklerle daha uygun biçimde anlatılmasıdır (Güngör 2006: 70)” şeklinde tanımlanmıştır. *Güzel adlandırma* kimi varlıklardan, nesnelerden söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayıdır (Aksan 2007: 98). Ancak örtmece ifadelerin bir kısmında toplumca benimsenmeyen bazı nesne, kavram veya davranışları karşılayan sözcüklerin yerine başka sözcükler kullanılırken insanları aldatma amacı ön plandadır.

Batılı araştırmacılar euphemism terimiyle karşıladıkları örtmece sözleri “açıklık veya kapalılık ve örtülü ifadenin maksadı bakımından” 1. Açık euphemizmler 2. Gizli euphemizmler diye ikiye ayırmaktadırlar. Daha çok ticari ve siyasi alanda görülen, kandırma ve aldatma amacı taşıyan yalan veya yanlış adlandırmalar “gizli euphemizmler” diye adlandırılmaktadır. H. Melenk’e göre, gerçek anlamda güzel adlandırmalar, sadece insanın ürkmemesini, iğrenmemesini amaçlayan “açık euphemizmler”dir. Gizli euphemism denilen örtmece sözler çoğu zaman kötü amaçlarla kullanılmaktadır. Mesela Bosna Savaşı sırasında Boşnaklara uygulanan katliam, soykırım Sırplar tarafından “etnik temizlik” olarak adlandırılmıştır (Bilginer, 2001:443). Terbiyelilik çabası da, örtmece yoluyla söz

varlığında değişimlere yol açmaktadır. Bu tür örtmeceler, söylenmesi ayıp sayılan sözcüğün söylenmesiyle dinleyende uyanacak kötü tasarım, izlenim ve duyguların giderilmesi amacına dayanmaktadır (Aksan 1998: 99).

2.2 Dilde Tabudan Kaçınma Ve Örtmece

2.2.1 Örtmecenin Özellikleri

2.2.1.1 Olumsuz Anlamalı Bir Kelimeyi Karşılama

Olumsuz anlamalı bir kelimeyi karşılamak için kullanılan örtmece tabirler; bir eksikliği gidermek, ifade tarzını hafifleterek daha olumlu bir şekilde söylenmesini sağlar. Kişilerin konuşurken utanacakları, tiksinti duygusunu tetikleyecek, günah olan, üzüntü duyacakları, fiziki ya da ruhi yapıdan kaynaklanan olumsuzlukları örtterek, bireyler arasındaki iletişimin en üst seviyede gerçekleşmesi amacıyla kullanılan kelimelerdir. Bir başka deyişle örtmecenin olumsuz bir anlam veya çağrışıma sahip bir kelimeyi karşılaması gerekir. Kelimelerin insanoğlu üzerindeki sosyal veya ruhsal baskılarını göz önünde tutarak “sözcüğün” doğasının el verdiği ölçüde kendi bünyesinde çeşitli değişikliklere uğrar. Anlatım tarzında meydana gelen bu değişiklikler olayları yumuşatmayı, dolayısıyla beyine gönderilen mesajın hafifletilmesini amaçlamaktadır. Bu yöntemle, oluşabilecek hoşnutsuzluk ortadan kaldırılmış olacaktır. Tercih edilen çözümleme ile birlikte ifadenin kuvvetinde herhangi bir eksilme olmamakla birlikte, doğacak rahatsızlıkların da önü kesilmiş olacaktır. Yani ifade edilmek istenen “şey” karşıdaki kişi ya da kişilere aynen söylenirken nezaket ölçülerinin çiğnenmesi de engellenecektir. Örnek vermek gerekirse Türkçede *çöpçü* dediğimizde çöpçülük yapan şahısların aşağılanacağını varsayarak onlara *temizlik işçisi*, *sakat* yerine *özürlü* veya *engelli* dememiz; batılı kaynaklarda azgınlık ve korkunçluğuyla tanınmış Kara Deniz'in *Euxine Pontos* “gemicilere iyi davranan, misafirperver deniz” olarak adlandırılması; İngilizcede çok

kilolu insanlar için *fat* “şişman” yerine *extra few pounds* “fazladan birkaç kilosu olan” vs. demek bu tür değişikliklere birer örnektir (Demirci 2008, 23). Bu örneklerin dışında da “fedai” kelimesi yerine “badi gard, koruma, güvenlik görevlisi”, tezgahkar kelimesi yerine ise “satış elemanı, barmen”, orospu “ yollu, eskort, fingirdek”, dedikoducu içinse “yay-sat, hürriyet, taşıyıcı” gibi kelimelerle örnekler artırılabilir.

2.2.1.2 Anlam Belirsizliği

Örtmece kelimelerin kullanılmasındaki en temel sebep, olumsuz anlam yüküne sahip kelimenin olumsuz değerini hafifletmektir. Örtmecenin bu yolla karşıladığı kelimeye kıyasla daha az tahrip gücüne sahip, durumu kontrol altında tutmaya yönelik bir yapısı mevcuttur. İnsanlar olağan durumlar dışında karşılaştıkları, toplumun genel yapısına aykırılık içeren, yani “*havada kalan*” anlam belirsizliğini ortadan kaldırmak adına gerçekleştirdikleri eylemlerden ibarettir. Bu tür bir davranış biçiminin ortaya çıkmasının genel sebebi olarak iletişim ihtiyacını görebiliriz. İnsanoğlunun en temel ihtiyacı olarak karşımıza çıkan “*iletişim*” insanın sosyal bir varlık olabilmesi için gereken asgari şartların başında gelebilmektedir. İlkel toplumlarda “klan” halinde bir araya gelen insanlar, bir saygı biçimi olarak da isimlendirebileceğimiz ortak yaşama temayülü içine girmişler ve belirli kurallar etrafında birleşmişlerdir. Bu birleşmenin sonucunda günümüz “modern toplumlarının” temeli atılmıştır. Sürekli bir gelişme içerisinde bulunan bu toplumlar “zaman birimi” içinde kendi kanunları etrafında toplanırken çeşitli konulara yasaklar getirmiştir. Bu yasaklar sosyalleşme ile birlikte gelişmenin de etkisiyle soyut anayasaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yasaları ihlal etmek, nasıl günümüzde çeşitli yaptırımlarla cezalandırılıyorsa, toplumun iç dinamikleri arasında da bazı kelimeleri ifade etmek en hafif tabiri ile bu durumdaki insan “kabalık, görgüsüzlük,

utanmazlık” gibi sıfatlarla itham altında kalmaktadır. Âdeta toplumdan “aforoz” edilerek insanların uzaklaştığı, kaçır hale geldiği birisi durumuna düşmekte ve bu yolla cezasını çekmektedir. Sosyal yaşam içerisinde sözlü iletişim gerçekleşirken muğlâk kalan konuların ortaya konabilmesi için de örtmeceler kullanılmaktadır. Fakat bu örtmecelerin kullanılabilmesi için yukarda da bahsettiğimiz “*soyut anayasa*”yı ihlal etmemek gerekir. Philip Howard’a göre insanlar ilk başlarda Tanrı kavramını örtmeceli bir biçimde kullanmaya başlamışlarken bunun yerini seks, para, ırk, sınıf ve ölüm gibi kavramlar almaya başlamıştır (bk. Demirci 2008: 32). Örtmece karşıladığı olumsuz anlama sahip kelimenin olumsuz değerini hafifletmelidir. Örtmece karşıladığı kelimeye kıyasla daha az tahrip gücüne sahiptir ve çağrışım alanı farklıdır. Zamanla toplumun ortak malı haline gelmiş ve bir mantık çerçevesi içinde, oluşmuş bulunan olumsuzluğa işaret etmek, bu olumsuzluktan kaynaklanan sebepleri ortaya koyabilmek için örtmece kelimeler kullanılır. İfade edilen anlamla konu daha anlaşılır hale gelecek ve belirsizlik ya da yanlış anlamalardan uzaklaşılarak konunun özüne inilecektir. Başbakan ve Cumhurbaşkanlığımız yapmış olan rahmetli Turgut ÖZAL “*kanunları çiğnemek*” yerine “*anayasayı arkadan dolaşmak*” tabirini kullanmıştır. Doğüstü bir güç olan Yaratıcıya, meydana gelen bir durum karşısında şikâyetle bulunmak ya da Yaratıcıyı suçlamak yerine “*feleğe*” karşı bir serzenişte bulunmak veya “*faiz*” yerine “*kâr payı*” gibi daha dolambaçlı yollardan ifadelerle anlamda oluşacak belirsizlik, rahatsızlık yaratılmadan halledilmiş olacaktır.

2.2.1.3 Karşıladığı Kelimenin Anlamını İyileştirme

Örtmece kelimeler kendi bünyesi içerisinde birer “birey” olarak değerlendirildiğinde “etki alanı” etrafında bir enerji toplanmaktadır. Bu enerji karşıladıkları kavramla doğrudan alakalıdır. Kelimenin örtmece olabilmesi için hem

konusanın, hem dinleyenin zihninde yerine kullanıldığı kelimeye kıyasla daha olumlu değere sahip olması, daha pozitif çağrışım yapması gerekir. Aslında sözcükle, anlam arasında doğrudan bir bağlantı olmasa bile kelime ifade edildiğinde karşıladığı kavramın da o an orada mevcut bulunacağına dair bir algılama söz konusudur. Bu algı sosyal iletişim içerisinde çeşitli endişelere sebep olabilir. Yasağın gücü –yani baskın özelliği –bizzat bilinçaltında olan ilişkisinden kaynaklanır (çev. Kanat, Freud 2010: 35). Mesela “cin”, “şeytan”, ya da “domuz”, “börü” gibi varlıklardan söz edildiğinde bir ürkme, bir korku, bir iğrenme ya da o varlıkların zararına uğrayacağı kaygısı nedeniyle bu varlıklardan söz edilirken çağrışım değerleri yüksek olan kelimelerin ifade edilmesinden kaçınılır. Bu kaçınmanın neticesinde daha olumlu bir kelime ile anlatım yoluna gidilir. “Cin ” yerine “üç harfli, iyi saatte olsunlar”, “şeytan” yerine “ili, adını eller alsın, iblis”, “domuz” yerine “koca oğlan, dağda gezen, minik”, “börü” yerine ise “kurt, uzun kuyruk” gibi kelimeler kullanılmaktadır. Bu sayede olumsuz ya da ürkünç anlam ile özdeşleşmiş olan “varlığın” musibetinden kurtulmuş olunacaktır. Daha farklı ifade etmek gerekirse söz konusu “varlıklar” sadece asıl adlarıyla kendini özdeş tutmaktadırlar. Dolayısıyla kendisini anlatan isim anılmadığı sürece bahsi geçen mekândan uzak durmaktadır. Yani siz “cin” dediğinizde “cin”ler o ortamda hazır bulunurken “üç harfli” kelimesini kullandığınızda kendilerinden bahsedildiğini anlamadıkları için mevcut ortamdan uzak duracaklardır. Zaman içerisinde anlam değişmesi olduğunda ise, insan zekâsı farklı bir örtmece ile korkulan varlık yeni bir adlandırma ile karşılayacaktır. Bu karşılama işlemi zamana göre bir döngü içinde değişecektir. Anlam iyileşmesi için verdiğimiz örnekler arasında yer alan “börü” kelimesi artık neredeyse unutulmuş yerini tamamen bir örtmece tabir olan “kurt” kelimesine

bırakmıştır. “*Kurt*” kelimesi günümüz itibari ile yeni örtmece kavramlar olan “*dik kulak, gök göz*” gibi kelimeler ile karşılanmaktadır.

2.2.1.4 Yerine Geçtiği Kelimenin Formal Karakterindeki İyileşme

Bir dilin sözvarlığı ne kadar gelişmiş ise örtmece tabirlerin kullanılmasına da o ölçüde olanak vermektedir. Bir kelimenin farklı şekillerde ifade edilmesi dilin kelime hazinesi ile doğrudan alakalıdır. İnsanlar toplumsal statüko nedeniyle bazı eğilimleri ifade etmekte güçlük çekerler. Formal karakterdeki iyileşme sayesinde dinleyen, konuşanın sözünü ettiği konuyu doğru anlamaktadır. Aralarında cinsle tür, tümle parça, çoğulla tekil gibi nicellik bakımından ilgi bulunan sözcüklerden birinin ötekinin yerine kullanılması durumunda kapsamlayıştan (fr. synecdoque) söz edilir. Bu değişmece türünün kullanılması durumunda, bir bütünün ona ait bir bölümü ya da parçasıyla anlatılması vardır. Kapsamlayış, parça-bütün, bütün-parça, tür- örnek, içeren-içerilen, kapsanan- kapsayan gibi ilişkilere dayanan söz sanatıdır (Günay 2007: 84). Özellikle dinî, ırkî, bedensel ya da ruhsal hassasiyetler konusunda tutucu olan kesimler karşısında bazı konularda meramı anlatabilmek adına kelimelerin anlam yükünü başka cümlelere aktarmak yoluyla ana temayı ifade etmekte ve durumu yumuşatarak âdeta bir sakinleştirici etkisi yaratmaktadır. Bir bakıma durum iyileştirmesi de diyebileceğimiz formal yapıdaki değişikliklerle birlikte insanların zihninde oluşan “imaj” algılamasında arka plan “görmezlikten gelinerek” mevcut hâl ile tasvir edilmektedir. Bunu örneklendirmek gerekirse: “*sarhoş*” kelimesi yerine “*çakır keyif, güzel, keyifli, uçuyor, leyla*” gibi tasvirlerle arka plan göz ardı edilmiş olmaktadır. Bir insanın “*sarhoş*” olması toplumsal açıdan hoş karşılanmayabilir. Hatta “*sarhoş*” olan insanlar sarhoş olduklarını da genel itibariyle kabul etmezler, bunun birçok sebebi olabilir. Fakat bu sebeplerden bir tanesi de “*sarhoş*” olmanın toplum tarafından “*itibarsız*” olarak algılanmasından kaynaklanıyor olmasıdır.

Formal yapıda gerçekleşen bu değişiklik sayesinde durum kontrol altında tutulmakta ve kişiler arasındaki etkileşim üst düzeye çıkmaktadır.

Bölüm III

TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE AĞIZLARINDA TABULAŞMIŞ SÖZVARLIĞI KATMANLARI

3.1 Ölüm

Tabu ve örtmecelerin gelişmesindeki en önemli unsur kişinin korunma ihtiyacı duymasından kaynaklanmaktadır. İnsanoğlunun kendi dışında gelişen olay/olaylar karşısında kendisini mümkün olan en üst düzeyde koruma altına almak istemesi; kendi iradesinin dışındaki “O” hükmedici gücün gazabına uğramaktan korkmasıdır. Tam olarak mahiyeti hakkında bilgi sahibi olmadığımız “ölüm” insanların en çok çekince yaşadıkları konulardan birisidir. “Ölüm ” tüm tabiat canlılarının olduğu gibi insanoğlunun da kaçınılmaz sonudur. Fakat insan psikolojisi mümkün olduğu kadar bu konu üzerinde durmaktan kaçınır. Sürekli bir erteleme söz konusudur. Bu erteleme veya daha öteye atma eğiliminin yanında bir de ekolojik denge içerisinde sürekli devam eden ve her an yanı başımızda mevcudiyetini hissettiren “ölüm” veya “ölümle ilgili” konulardan söz etmek gerekmektedir. Bu sosyal düzen içerisinde kaçınılmaz bir durumdur. Fakat bu konudan direkt bahsetmek insanın ruhuna bir ızdırap vermekle kalmaz, sözü edildiği cemiyetteki insanları da rahatsız ederek bir huzursuzluk meydana gelmesine sebep olur. Condon, sürekli ölümle yüz yüze kalınan hastanelerde ölümcül bir hastanın kartında *DNR* yazıldığını,

bunun da Do Not Resuscitate (Canlanmaz, Hayat Emaresi Göstermez) anlamına geldiğini vurgular. Ölüm olayı ile en çok karşılaşılan yerlerde bile ölüm kelimesinin kullanılmasından kaçıldığı görülmektedir. Bunun amacının daha çok hasta yakınlarını endişelendirmemek olduğunu belirtmek gerekir (Türkmen 2009: 134).

Bunun için insanlar ölümle ilgili konuları konuşurken psikolojik bir rahatlama yaşamak amacıyla daha hafif, daha iyi bir anlatım içinde olabilmek adına “ölüm” konusunun merkezinden ziyade etrafında daire çizerek bahsi geçen konuyu dillendirmek eğilimindedirler. Türkiye Türkçesinde ölüm haberi verilirken doğrudan “x öldü!” denilmez. Bunun yerine daha hafif bir anlatım tarzıyla olayın etkisi minimize edilerek ifade edilir:

Ölüm:

Allah rahmet eylesin,	emaneti teslim etmek
Allah’ın davetine icabet etmek	emanetini vermek
Allah’la buluşmak	gözlerini dünyaya yumak
can vermek	gözlerini hayata yummak
canı çıkmak	gözünün karası gitmek
el çekmek	Hakka yürümek
namazı kılınmak	öbür dünyaya göçmek
ocağı sönmek	ölüm şerbeti içmek
rahmeti rahmana kavuşmak	rahmetli olmak
rahmetlik olmak	şeb-i aruz
sonsuzluğa intikal etmek	tabanı genişlemek

3.2 Hastalık

İnsanların acizlik içinde bulundukları durumlardan bir tanesi de hastalık ve hastalıklarla ilgili konulardır. Hem ruhen, hem bedenen tam bir çöküntü durumunda

olan insan karşısındaki problemle başa çıkabilmek adına problemin etkilerini en aza indirmek için işe ilk olarak çevresinde oluşan o ruhi durumu kırmakla başlar. Çünkü hastalığın adını anmak sanki hastalığa daha da güç katmaktadır. Onun için hastalığın yapısına karşı yapılan çözümlemelerde ilk önce tabirlerin değişmesi gerekmektedir. Bu durum hem insanın kendisini, hem de karşısındaki insan/insanları daha olumlu bir düşünceye sevk edecektir. Hastalığın getirdiği olumsuzluğu ve uğursuzluğu uzaklaştırmak, dağıtmak için halk arasında çeşitli sözlere başvurulur. Özellikle bu tür durumlarda, *Allah göstermesin, Allah başa vermesin, Allahdert verip derman aratmasın, düşman başına, evlerden ırak / uzak (olsun), ev(ler)den dışarı / uzak, ocaklardan uzak, Kaf Dağı'nın arkasına* gibi sözler sarf edilir (Koç 2010: 78). Çünkü düşünmek demek gerçekleşmiş ya da gerçekleşmesi mümkün olan olaylara davetiye çıkartmak anlamına gelir. Örtmecelerin en önemli özelliklerinden bir tanesi de, sorunların algılanmasındaki güçlük derecesini hafifletmek ve daha normal bir yapıya indirerek çözüm noktası oluşturmaktır. En azından mevcut yapıyı dile getirirken aktarmadan dolayı gerçekleşebilecek rahatsızlıkların ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktır. Bu bir yerde hastalığı güzelleştirme, küçültme yöntemidir. Aylin KOÇ hastalıkla ilgili adlandırmaları dört başlık halinde şu şekilde sınıflandırmaktadır: 1. Tedavisi mümkün olmayan veya tedavisi uzun süren hastalık adlandırmaları, 2. Korku, hurafe, inançlara dayalı hastalık adlandırmaları, 3.Toplum tarafından ayıp, kaba, müstehcen kabul edilen hastalıklara ve özel hâllere dayalı adlandırmalar, 4. Kısa süreli, hafif, tedavisi mümkün olan diğer hastalık adlandırmaları (2010), olarak sınıflandırmaktadır. Hastalık adlarında olduğu gibi hasta olmak eylemi de doğrudan ifade edilmez.

Hasta Olmak: alıcı, hastırak, ince ağrı, pençesine düşmek, rahatsız olmak, şifayı kapmak,

Boronşit: öğkenli,

Cüzzam: akarca, dönük,

Çıban: gelincik, kara mübarek, kuş kuyruğu,

İshal: bozguna düşmek, diyare, fikirlemek, motoru bozmak, sürgün olmak,

Kanser: incitmebeni, yeyilmek ,

Koma: bitkisel hayat,

Sara hastalığı: al basma, ağrı tutmak,

Sıtma: kızdırma, tutaklık,

Tifo: ağrı, karayatağıl, sölek, ter,

Verem: ince ağrı, gelincik, gözelleme, kel hastalık, kötü hastalık, kurudan, öfkence,

Zatüre: punta, üşütme,

gibi isimler kullanılmaktadır. Bu durumda hem olay daha çok kontrol altında tutulmakta hem de aynı hastalık ya da hastalıklarla karşı karşıya kalmaktan uzak durulmaktadır.

3.3 Din

Din insanların inandıkları ve üzerinde hassasiyetle durduğu bir kavramdır. Din kavramının insan üzerindeki etkisi hiç şüphesiz ki insanlığın ilk varoluşundan itibaren güncelliğini koruyan ve toplumların sosyo-kültürel yapılarının oluşmasındaki temel katmanlardan en önemlisidir. İnsanların kendi oto-kontrol sisteminin gelişmesini sağlamakta ve kendisi üzerinde hâkimiyet kurduğuna inandığı “Hâkim Güç” karşısında çaresizliğini ortaya koymak, yalvarmak, ya da olayların gelişimi sırasında yardım istemek için dini terimleri ön plana çıkartmaktadır. Toplumların bütün katmanlarına öyle ya da böyle, bir şekilde yayılan dini motifler genel hayatı oldukça derinden etkilemektedir. “Günah” kavramı insanın toplum içindeki varlığını kavrayan ve sosyal düzende kişisel eğilimlerin düzeyinin

belirlenmesi açısında da önemlidir. Özellikle batıl inançlarla birleşen ve “*günah*” kavramıyla bütünleşen olaylar dizisi yer yer din bağlamından koparak tamamen başka bir yapıya bürünmektedir. Din konusunu ele alırken toplumları az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş olarak sınıflandırmak mümkündür. Toplumların gelişmişlik düzeyiyle doğru orantılı olarak dini yapıların sorgulanmasında da bir paralellik söz konusudur. Dini sorgulamak, kimi toplumlarda insanların canından olmasına neden olurken, kimi toplumlarda hoşgörü ile karşılanmaktadır. Din adamlarının da toplumdaki yeri önemlidir. Dinî liderler gerektiğinde orduları savaşa sevk edebilirken, kimi zaman da savaşların durmasında etkili bir güç haline gelmiştir. İmam bulunduğu ortamda mutlak surette saygı görmekte ve halkın yönlendirilmesinde etkili olmaktadır. Papaz ise bir kişiyi dinden “*aforoz*” edebilme (çıkartabilme) yetkisine sahiptir.

3.3.1 Allah

Bütün bunların dışında inanan birey Allah’ın adını doğrudan anmaktan çekinir. Sohbet edilen meclisin durumu burada belirleyici olacaktır. Allah’ın gerçek adı bilinmez; bunun yerine ona “Rahman”, “bağışlayıcı”, “Reuf”, “şerik”, “merhametli”, “Rab”, “Mevla”, “Hüda”, “sahip, efendi”, “Hak teala”, “inkarı mümkün olmayan yüksek varlık”, “Halik-i Azam”, “büyük yaratıcı”, “Cenab-ı hak”, “inkarı mümkün olmayan varlık”, “Halik-i Lemyezel”, “ebedî yaratıcı” gibi güzel adlar verilir. Bu örnekler bize “Tanrı” ile ilgili sözcüklerin hepsinin örtmece sözcükler olduğunu göstermektedir (Özyıldırım 1996: 16-17). İnsanlar isyan ederken doğrudan Allah’ın adını anmak yerine “*feleğe*” sitemde bulunur. Felek dünyayı çevreleyen bir dairedir. İnsan Allah’ın da gökyüzünde olduğu inancından kaynaklanarak örtmeceli bir biçimde isyan etmekte ve böylelikle Allah’a karşı isyanlarını gizlediğine

inanmaktadır. Türkiye Türkçesinde “Allah” kelimesi şu kavramlarla dile getirilmektedir:

Allah:

Mevla	Sahip
Rahim	Bağışlayıcı
Rahman	Duyan ve işiten
Rab Esirgeyici	Yaratıcı

3.3.2 Peygamber

Allah’ın varlığını müjdeleyen ve onun gönderdiği dini insanlara öğretmekle görevli olan peygamberler de toplumlar açısından son derece saygı değerdir. Hatta kimi toplumlarda kutsal bir yapıya bürünmüştür. Peygamberlere herhangi bir günah atfedilemez. Peygamberler günahsızdırlar. Bununla birlikte peygamberler hakkında en ufak olumsuz bir düşünce bile insanları derinden etkilemektir. Cezayirli Mâlikî fakih Ubeydullah Ahmed el-Mağrâvî’nin Endülüste yaşayan Marisko adındaki Müslümanlara 1504 tarihli “*Oran Fetvası*” olarakda bilinen fetvasında: Hz. Peygamber’e açıkça sövmeye zorlanmaları halinde, Mariskolar “Muhammed” yerine “Memed” ismini kullanmalıdır. Zira “Memed” (Latince’deki yaygın yazılışıyla “Mahomet”) ismen Hz. Peygamber’e değil, “Memed” adında birine atıfta bulunulmuş olur ki, bu Müslümanı Peygamber’ine açıkça sövmekten kurtaran bir çözümdür (Kalın 2007: 86). Örtmecenin bir başka kullanılış biçimini bize göstermektedir. Hz. Peygamber için Türkiye Türkçesinde kullanılan kelimelerse şunlardır:

Adı güzel kendi güzel	Fahr-i kâinat efendimiz
Efendimiz	Fevkalbeşer
Elçi	İki cihan güneşi

En büyük insan

İki cihan serveri

Gül yüzlü

İsmet

Nebii

Sıdk

Resul

3.3.3 Cin-şeytan- peri

İnsanların varlığından haberdar olduğu, fakat kesin nitelikleri hakkında bilgi sahibi olamadığı ve dolayısıyla insanın kendi hâkim gücünün dışındaki doğüstü güçlerdir. Başka bir âleme ait olan bu varlıkların kendisine kötülük yapmasından korktuğu için onlara karşı temkinli davranmak ve olası saldırılardan kendilerini muhafaza edebilmek için cin, şeytan, peri gibi varlıklardan söz edilirken örtmecelere başvurulur. Buradaki temel mantık ismi ile özdeş halini alan varlık ya da varlıkları insanoğlunun dünyasından uzak tutmaktır. İnsan bu varlıkların kendisine musallat olmasından korkmaktadırlar. Cin, şeytan ve peri için Türkiye Türkçesinde örtmeceli olarak kullanılan bazı kelimeler şunlardır:

Cin:

arap

rüküş hanım

concolos

umacı

ecin

üç harfli

öcü

uçuk

Peri:

ili

sayıp

uçuk

umacı

Şeytan:

adı batasica

çör

İli

mekir nekir

iblis

korkut

şitan

tecce

3.4 Dinle İlgili Diğer Mefhumlar

Dini hassasiyetler konusunda ise insanların kişisel hayatlarındaki tercihleri önemlidir. Bu tercihler kişilerin toplum tarafından kabul görüp görmemeleri açısından belirleyicidir. Çünkü toplumun kendi tabuları vardır. Bu tabular insanların sosyal hayatlarını düzenlemektedir. Kişiler hakkında yapılan yorumlar ya da insanların bireysel tutumları toplumun dışında değerlendirilmez. Bir kimseye karşı bulunulan itham olayın geçtiği mekândaki insanları da olumsuz etkilemektedir.

Bunun dışında kişilerin bedensel yapılarında meydana gelen birtakım olaylar da kişilerin gerek elinde olsun gerekse elinde olmasın yasak ve günahıdır. Bu tabunun bir an önce ortadan kaldırılması gerekir. Ayrıca toplumun genel yapısıyla da birebir alakalı olan durumlar söz konusudur. Tıpkı vücudun herhangi bir noktasında gerçekleşen rahatsızlık gibi toplumun içerisinde meydana gelen olaylar da bütün yapıyı etkilemektedir. Türkiye Türkçesi ve ağızlarında bu gibi durumlar için kullanılan örtmeceler şunlardı:

Gusul olmak:

abdestsiz olmak

hamamcı olmak

cünüp olmak

tır devirmek

Genel ev:

fuhuş yeri

malum ev

kârhane

mektepe

İnançsız kişi:

Allahsız

imansız kafir

ataist

Orospu:

ayağa çıkmak

düşkün

ayağı garıncalı

düşkün kadın

ayakçı karısı

eğri

bandırmalı

eli beratlı

baştan çılgın

ellenmiş dillenmiş

başı dışarı

Pezevenk:

gavat

muhabbet tellalı

menejer,

referans

Piç:

babası belli olmayan

ekti

besmelesiz

bulduk

döl

çalık

evlilik dışı çocuk

fırlama

emeksiz

handan

Sünnetsiz kişi:

gevur

kabuklu

BÖLÜM IV

ÖRTMECELEŞME DERECESİNE GÖRE YASAKLI DİL BİRİMLERİ

4.1 Hafif Dereceli Örtmeceler

Bu tür örtmece kelimeler kişilerin fizikî, adlî, ahlakî ve mizâcî özelliklerinden kaynaklanan birtakım zaafılarını doğrudan dile getirmektense daha hafif bir şekilde ifade etmek için kullanılır. Bu durum yaraya dokunmadan pansuman yapmaya benzer. Aslında “X” olay herkes tarafından bilindiği halde ifade yapısı kulağı tırmalamayacak şekilde değiştirilerek anlatılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki hafif dereceli örtmece kelimelere örnek olarak aşağıdaki örneklere bakabiliriz.

Aptal:

ahraz	dedem akıllı
ahraz	angut
ak göz	aval
alık	avanak
bön	budala

Başarısız:

eli böğründe	çift dikiş (sınıfta kalmak)
--------------	-----------------------------

Beceriksiz:

akbakan	dirayetsiz
çöne	kabiliyetsiz

Bedavacı:

abanmak

asalak

açıkçı

avanta

anaforcu

beleşci

Boşanmak:

ayrılmak

kurtulmak

köprüleri atmak

mahkemede soluklanmak

Cahil:

ayak takımı

kaba

fos

mürekkep yalamamış

görgüsüz

mektep görmemiş

Cimri:

cebinde akrep var

kısmık

eli sıkı

kıtmır

hasis

mal yemez

Cüce:

bitirim

kısa boylu

bastı bacak

Çalmak:

abartmak

aparmak

ağurlamah

aşırmak

afartmak

cebine indirmek

afsunlamak

el değiştirmek (Askeri sınırlarda

aktarma

hırsızlık bu şekilde tabir edilir)

alıp kaçmak

uğru

uclanma

hortumcu

Dalkavuk

alkışçı

kraldan kralcı

boyun eğmek

şakşakçı

ezilmek

yılışkan

Dedikoducu:

ad çekici

çanta taşımak

ağzı kara

çıkıştırmacı,

ara bozucu

dırıltı

arayışçı

dilci

ayaklı gazete

gazeteci

çakıştırmacı

hürriyet

çaşıt

Deli/ delirmek:

akli dengesi bozuk olmak

aklını yemiş

akıl fukarası

çalınmak

akıl hastası

Karı - Koca:

adam

er

bey

evdeki

baş tacı

herif

(çocuğun ismi söylenerek örn.

hanım

Ali'nin) babası/annesi

hatun

efendi

Evlilik dışı ilişki ,

dost tutmak

flört

görüŖmek

harama uçkur çözmek

Fakir:

eli koynunda

fukara

Geveze:

ağzı açık

boşboğaz

çenesi kuvvetli

ebe

Güç gösterisi:

ağalanmak

ahkâm kesmek

Hamile:

ağır ayaklı

anne adayı olmak

ayagı ağır

aylı

boğazlanmak

boylu

boğaz

İçki içmek:

akşamcı

iŖi piŖirmek

kaçamak

kırık tutmak

mercimeği fırına vermek

möhlüz

omuzu soğuk

farfara

sır tutmaz

kalabalık ağız

babalanmak

burnu ağzında,

buyalacı

buzalacı

çocuk beklemek

gargın

gebekalmak

ayyaş

dem çekmek

İşemek:

çiçek toplamak

idrar

çişlemek

işegen

etin suyunu sıkmak

küçük abdest

İşsiz:

amele

boş olmak

avare

kaldırım mühendisi

aylak

Kavga etmek/ kavgacı olmak:

atışmak

kapışmak

arbede

kaşımak

boğuşmak

kaşınmak

dalaşmak

kozlar paylaşmak

girişmek

Kel:

alazlık

bozalak

ayaz

Kimsesizler yurdu :

aş evi

barınak

bakım evi

huzur evi

Korkak/ korkmak:

fobi

muhanet

gevşek

ökçesiz

ılğın

ödsüz

ödlele

uçuflu

ubuz

Kötü kişi:

adi

kanıbozuk

ahlaksız

karektersiz

aşağılık

kıblesini şaşırmış

azmış

mayası bozuk

çarpkın

Kötürüm:

alkın

oturag

malûl

Kusmak:

çıkarmak

içini öğmek

böhürmek

Nazar:

çakır göz

göz değmek

dansımak

Orospu:

hayat kadını

ortaya düşmek ortalık kadını

iffetsiz

oynak kadın

kaynaşık

önlük

kınalı

seçme

koket

sinek

kucaktan kucağa gezmek

sokağa düşmek

makine

tensuz

ters ayakkabı

uygunsuz

Osurmak:

bırakmak

gaz çıkarmak

bombalamak

koyurma

Şişman:

abalah

abahon

ağır gövde

açıkağız

cüsseli

ağırcanlı

çiko

ağırkanlı

geniş

âtıl

hantal

cesaretsiz

toplul:

çömez

Tembel:

gölgesiz

abahan

kızıl

Tuvalet:

abdesthane

gez

apana

güllük

apsane

hela

ayakyolu

kabine

çarak

kenef

evdesthane

kenent

gadem tana

kola

ganere

wc

Utanmaz:

ar damarı çatlamak

arsız

çilesiz

pek yüzlü

kafa lâlesi

Yalan:

atmak

entrika

dalavere

gerçek olmayan

düzen

hikaye

düzmece

hile

dolap

hozancı

Yalancı:

atıcı

hozancı

bozacının şahidi şıracı

kıtır atmak

düzenbazlık

kıvırmak

havada vurmak

kubuduk

4.2 Orta Dereceli Örtmece Kelimeler

Örtmecelerin sınıflandırılmasındaki ikinci aşama olarak aldığımız orta dereceli örtmecelerin konusu insanlar tarafından algılandığında oluşabilecek tahribatları en aza indirmek için uygulanmaktadır. Algısal tahribatların en az düzeye indirilmesinin dışında bir de saygı ifadesi nedeniyle kullanılan örtmeceler vardır. Özellikle dini konularda bu yapı ön plana çıkmaktadır. Orta dereceli örtmeceleri incelerken iki neden etrafında toplayabiliriz: 1. Saygı, 2. Korku ve ürkme. Türkiye Türkçesindeki orta dereceli örtmecelere şu örnekleri verebiliriz:

Allah:

Rahman

Vehhab

Mümin

Rahman

Halik

Hakim	İlahi adalet
Hak	Tanrı
Duyan ve işiten	Uğan
Yüceler yücesi	
İlah	
Ayı:	
orman kibarı	gocaoğlan
Azrail:	
alıcı	gökçe
can alıcı	
Baykuş:	
gılınkuş	ishak
goskoyuk	kılın
hacıkuşu	kukumav
hayırlı kuş	mal kadın
hep büyük guş	muratçık
hümmatun	ören kuşu
hüpbükkuş	uğu
Börü:	
bozkurt	gök gözlü
canavar	guri
dağdaki	garakurt
dağda gezen	kaşkır
dıkar	kızıl göz
dik kulak	kurt

Büyü:

afsun

füsün

Büyücü:

cadı

falcı

yazıcı

Cin:

andık

iyi saatte olsunlar

arap

kalfa

concolos

koncalus

ecin

korkut

geçkin

mekir nekir

gezer

orak

ıbrık kalfa

öcü

ifrit

ömmen

ili

peri

ismi lazım değiller

rüküş hanım

Cin çarpması:

arrıhlı

esürük

çalınmak

erlenmek

erleşikli

erişmek

ecünnü

Deprem:

afet

sallantı

Allah'ın emri

tehlike

Domuz:

adını eller alsın

adıyaman

bal yiyen

gara canacar

canavar

hınzır

dağda gezen

kehten bakan

gaban

öcü,

gara

kesegen (erkek domuz)

Faiz:

asık

kâr payı

işlenti

Hastalık:

alıcı

illetli

ağramak

malûl

ağrı

pençesine düşmek

can alıcı

rahatsız

Hortlak:

goncolos

obur

mekir nekir

İnançsız kimse:

Allahsız

kitapsız

ataist

seccadesiz

imansız

Kanser:

eşşehgumması

sinnan

incitmebeni

ürkütücü

kötü hastalık

yemece

öldürücü

Kefen:

çadır

tef

melez

yakasız gömlek

Kürtaj:

aldırma

anne karnında saldırı

Mezar/mezarlık:

hece taşı

kabristan

hıdırlık

kara dam

lahit

kara toprak

kabir

Ölüm/ölmek:

ahireti boylamak

dünyaya veda etmek

ahiret uykusu

dünyadan nöbetini kesmek

Allah'ın davetine icabet etmek

ecel

Allahla buluşmak

eceli gelmek

ansızın uğramak

ecel şerbeti içmek

atılıp gitmek

eks (x) olmak

avuşmak

el çekmek

bir avuç toprak olmak

emaneti teslim etmek

buz kesmek

emanetini vermek

can vermek

fani

canı çıkmak

geçinmek

don değiştirmek

geçmek

dumanı tütmez

gergek bulmak

dünyaya gözlerini yummak

gider gelmez

göçmek	kara yol
gözlerini kapamak	kara deve
gözlerini dünyaya yummak	kara toprağa aş olmak
gözünün karası gitmek	vadesi tamam olmak
günü yetmek	vadesi yetmek
hakkı rahmetine kavuşmak	veda
hayata gözlerini kapatmak	vefat etmek
hayatıyla ödemek	yenik düşmek
hakka yürümek	yensiz-yakasız gömlek giymek
iki eli yanına gelmek	yıldızı kaymak
intikal etmek	gidici
irtihâl etmek	gözüne görünmek
karayazı	gözü yolda

Peygamber:

Efendimiz	Emanet
Elçi	Tebliğci
Emanet	Fetanet
En büyük insan	İsmet
Fahr-i kâinat efendimiz	Hatemü'l- embiya

Sıdk

Şeytan:

albız	dizman
adı batasıca	gözü çıkasıca
çör	iblis
elbiz	ili

Tabut:

ağaç at	imamın kayığı
cansız at	salaca

Tifo:

ağrı	ter
karayatağıl	terleme
sölek	

Verem:

İnce hastalık	kötü hastalık
ince illeti	kurudan
ince maraz	öfken
ileze	öpke avruu
issice	örken
kel hastalık	sücce

Yarasa:

akşamcı kuşu	gece kuşu
karanlık kuşu	kayış kanat
kelebek	uçan memeli

Yılan:

adını eller alsın	bozüyrük
akarca	çavgın
ala gevur	çapar
ala gücük	emecen
babaköş	eram
boz yürük	evren

gabaköz	kabran (kör yılan)
---------	--------------------

genevirala	kaygan
------------	--------

ılan	kıvrık
------	--------

Zatüre:

punta	sökel
-------	-------

4.3. Yüksek Dereceli Örtmece Kelimeler

İnsanlığın ortak paydaları arasında yer alan yüksek dereceli örtmeceler Tabu gibi işlem görmektedir. Terbiyeli olmak kaygısının önemli olduğu bu tip örtmeceler kelime hazinesi içinde kemikleşmiştir. Bu örtmece türünü dillendirmek kişisel açıdan son derece sakıncalıdır. Toplumsal olarak insanların en büyük reaksiyon gösterdikleri konular arasında cinsellik ve batıl inançlar gibi konular önde gelmektedir. Yüksek dereceli örtmecelerin konusu içerisinde değerlendirdiğimiz bu tür örtmeceler Türkiye Türkçesinde şu başlıklar altında incelenmiştir.

Aybaşı (kadın hastalığı):

aklık	kirli
akıntı	regl
beli açılmak	üst
dem	üstü gelmek
hayız	üstü gizli
kerif	

Kadın organı:

aşa	fincık
bilik	kâse
börek	kıl evi

Meni:

akmık

döl

atak

göl

bel

sperma

Piç:

alakırık

besmelesiz

Aravirdi

bulduk

babası beli olmayan

çalık

Yarak:

çubuk

oğlan

çük

penis

kamış

Bölüm V

ÖRTMECENİN KULLANIM ALANI VE ORTAYA ÇIKIŞ YOLLARI

Tabuların oluşmasındaki temel unsur korkudur. Tabu ve tabuya dayalı ortaya çıkan örtmece sözler arasındaki ilişkiyi doğuran sebep-sonuç ilişkileridir. Çünkü örtmece sözleri de ortaya çıkaran tabudur. Bu nedenle tabu ve örtmece sözler birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Kısacası örtmece sözleri yaratan en önemli etkenlerden biri tabudur (Güngör 2006: 70). Tabuların oluşumundan sonra bu tabuların ifade edilebilmesi için konuşma dilinde yeni bir kelime ile karşılanması gerekir. Örtmece sözcükler ve anlatımlar bize hoş olmayan şeylerden söz etme olanağı verir. Burada bizim yaptığımız onları yeniden adlandırıp kulağa daha hoş gelmelerini sağlamaktır (Özyıldırım 1996: 15). Düzdeğişmece de bir sözcüğün bir başka sözcükle yer değiştirmesi ve iki kavram arasında mantıksal olarak bir ilişki içinde olması gerekir (Günay 2007: 85). Bu ilişki kurulduktan sonra zaman içerisinde toplumun katmanlarına yerleşerek örtmece kelime genel bir anlatım tarzı haline gelir. Örtmecelerin ortaya çıkmasındaki bir başka fayda, sözvarlığının anlatım genişliğini ortaya koymasıdır. Bir dilde ne kadar çeşitli örtmece varsa, o dilin anlatım kapasitesi o kadar geniş demektir. Bir kelimeyi bulunulan ortama göre farklı aralıklarda ifade etmek, dinleyicilerin cinsiyetine kadar inilebilecek bir anlatım olanağı vermektedir. Örneğin erkeklerin baş başa kaldığında –aynı şey kadınlar için de geçerlidir - kullandıkları örtmecelerle bir bayanın bulunduğu durumda kullanılacak örtmece farklıdır. Örtmece sözcüklerin kullanımının erkeklerden çok

kadınlarla ilgili olduğu gözlenmiştir (Oyarkılıçgil Ateş 1996: 17). Aşağıdaki örtmeceler aynı konuyu anlatmasına rağmen, farklı şekilde dillendirilir. Erkekler baş başa kaldıklarında “işemek” için “etin suyunu sıkmak” tabirini rahatlıkla kullanabilecekken bir bayanın bulunduğu ortamda “wc’ye gitmek, ayakyoluna gitmek, gezintiye çıkmak” gibi daha yumuşak örtmeceler kullanır. Bunun bir sebebi de terbiyeli olmak esasına dayanır. Çünkü örtmeceler bir yerde sıra dışı olayları yumuşatmak, bir başka deyişle güzelleştirmek veya güzele yaklaştırmak, olumlu bir yapıya sokmak için kullanılır.

Örtmeceler bir dil yapısının içinde olmazsa olmazları arasındadır. Toplumların sosyal ve kültürel derinlikleriyle de doğrudan alakalı olan örtmeceler dilinin tüm katmanlarında kendisini göstermektedir. Örtmecelerin kullanıldığı alanlar ise ölüm, kaza, dini inançlar, ahlaki değerler, sevinç, üzüntü, hastalık gibi konulardır.

Bölüm VI

ÖRTMECENİN TÜRLERİ

6.1. De-euphemismler (Olumsuz Anlamı Bakımından Karşıladığı Kelimeyi Bile Geçen Kelimeler)

Örtmece olarak kullanılan bazı kelimelerin zaman içinde kullanımında sınırlılık oluşur. Böylece örtmece olarak kullanılan kelime, örtmece talep eden kelime haline gelir. Örtmece olma özelliğini yitirmesi en önemli özelliğidir. Bu kelimeler, yerini aldığı kelimenin de üzerinde bir deformasyona uğrayarak anlam kötüleşmesine maruz kalırlar. Dinleyicide rahatsızlığa sebep olurken, özellikle karşı cinslerin yanında kullanılmasında çeşitli sıkıntılar doğar. Toplum içerisinde örtmece olmasına rağmen, kullanılmasından kaçınılır. Kişilerin özellikle cinsel konularda bu tür örtmecelerin kullanımını bırakarak yeni bir örtmece kelime ile karşılama yoluna gitmelerindeki temel sebep terbiyelilik gayesinin korunmasıdır. Hemcinsine karşı ilgi duyan kişiler için kullanılan “*göt*” kelimesi aslında bir örtmece iken, tekrar bir örtmece ihtiyacı duymuş ve “*eş cinsel*” kelimesi ile karşılanmaya başlanmıştır. Buna benzer olarak erkeğin cinsel organı için kullanılan “*çük veya yarak*” kelimesi günümüzde “*penis veya kamış*” olarak yeniden adlandırma yoluna gidilmiştir. Kullanılan kelimelerin toplumsal açıdan anlamı hiç şüphesiz çok önemlidir. Konulara açıklık getirmek ve doğacak rahatsızlığı önlemek adına ortaya çıkan örtmece tabirlerin yeniden örtmece kelimelerle karşılanır hale gelmesi, örtmecenin örtmece

gayesini aşması, yani örtmece özelliğinin hissedilmez duruma gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ahlak kurallarının son derece hâkim olduğu toplumlarda örtmece dahi olsa zaman içinde kaba ve kötü bir cisimle özdeş halini alan kelimelerin kullanılması memnuniyetsizlikle karşılanır. De- euphemismlerin devreye girmesi ile bu olumsuz hava dağılarak daha olumlu çağrışımlarla anlaşılan yeni örtmecelerin ortaya çıkmasına sebep olur. Tabunun örtmeceyi doğurması gibi, De- euphemismler de örtmece olma özelliğini yitiren kelimeleri karşılamak için, yeni örtmecelerin doğmasına neden olur.

6.2 Tarihi Örtmeceler

Örtmeceleri incelerken bu örtmecelerin tarihî olarak nasıl bir gelişim içerisinde olduğuna da bakmak gerekmektedir. Tarihî örtmeceleri yakın ve uzak zamanda oluşmuş örtmeceler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Örtmece kelimeler geçmişle - gelecek arasında bir bağ kurulması ve tarihin içinde yer alan değişim safhasının incelenmesi açısından da önemlidir. Killi'den alınan bilgiye göre, inançlar yüzünden bazı sözcüklerin dilde kullanılmaz oluşu, aslında dilde bir yenileşme kaynağıdır. Genellikle geçmişte örtmece ad alan nesne ya da durumlar, zamanla örtmece karakterini kaybederek nesne ya da durumun doğrudan adı hâline gelir. Bu durumda, aslında eski bir örtmece olan adın tekrar bir örtmece ad ile anılması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Örneğin Oğuz grubu Türk lehçelerinde tabu sayılan *bö:rü sözcüğünün yerine “yumuşak vücutlu, omurgasız küçük bir sürüngen” anlamındaki kurt sözcüğünün örtmece sözcük olarak kullanımı ile börü sözcüğünün kullanımını tamamen kaybetmesine (2006: 52) rağmen *kurt* sözcüğü *börü*'nün yerini almış ve yeni bir örtmece ihtiyacına karşılık “*canavar, dağda gezen, öcü, dik kulak, gök gözlü, pav kulak, peygamber köpeği*” gibi örtmeceler ile anılmaktadır. İzinsiz ve gizli olarak birisinin malına el koymak anlamında kullanılan “*ugru*”lamak kelimesi zamanla “*hayırsız*” kelimesi ile karşılanarak artık günümüzde “*hırsız*” kelimesine yerini bırakmıştır.

Türk toplumu özellikle İslam dinini kabulünden sonra “*yok dersen yok olur*” düşüncesinden dolayı “*yok*” kelimesinden kaçınmış yerine “*her işte bir hayır vardır*” düşüncesinden etkilenecek “*hayır*” kelimesini kullanmaya başlamıştır. Burada artık “*hayır*” kelimesi “*yok*” kelimesinin üzerinde bir anlam yüküne sahiptir. Bazı dini konularda yer alan örtmece kavramlar ise genellikle dinin çıkış tarihine kadar götürülebilir. *Allah* için kullanılan örtmeceler ise “*Müheymin, Bari, Rezzak, Hafid, Basir, Halim, Kebir, Kerim, Vedud, Vekil, Muhsi, Samed, Evvel, Müteal, Rauf*” olarak karşımıza çıkarken, peygamber için kullanılan örtmeceler ise “*Allah’ın Resulü, elçi, nur, fevkalbeşer, gül yüzlü, hak peygamber*” gibi kelimeler kullanılmaktadır. “*Şeytan*” için ise “*iblis, gözü çıkasica, ili, elbiz*”, “*ölüm*” kavramını ele aldığımızda ise “*uçtu, Allah’ın davetine icabet etti, Hakka yürüdü, şeb-i aruz, rahmetli*” gibi isimler örtmeceler kullanılmaktadır.

“*Cin*” ile ilgili olarak kullanılan en yaygın örtmece ise “*üç harfli*” sözcüğüdür. Bu örtmece kavramı yakın tarihimiz içinde gerçekleşmiş olan harf devriminden sonra ortaya çıkmış bir örtmecedir. “*Üç harfli*” denmesinin sebeplerinden en önemlisi üç sestten oluşmasıdır. Cin kavramıyla ilgili örtmecelerden bazıları şunlardır: “*iyi saatte olsunlar, öcü, rüküş hanım*”. Tarihle ilgili bir başka örtmece tıp alanının gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan “*kürtaj*” sözcüğünün kullanımında sınırlılık oluşması nedeniyle “*anne karnında cinayet, anne karnında saldırı, masaya yatmak*” gibi kelimelerdir. “*Ölüm*” için kullanılan bir kısım örtmece yine tıp dünyasının gelişmesiyle bağlantılı olarak “*fışını çekmek, eks (x) olmak*” olarak verilebilir. Yakın tarihli örtmeceleri ele aldığımızda, görüldüğü üzere kısa tarihli, tıbbi, ekonomik ve sosyal değişimle ilgili gelişmelere dayanan kavramlar vardır.

6.3 Dilsel Örtmeceler

Örtmecelerin temel gayelerinden bir tanesi de güncel yaşam içinde insanların utanç duyacakları “sıkılgnalık” olarak da adlandırabileceğimiz durumlar karşısındaki kullanımlarıdır.

Dilsel yasaklar genellikle hayvanların adları, zarar verebilecek olan kötü ruhların adları, kişilerin yasak adları, ölüm, hastalık, fiziksel yetersizlik, insanın fiziki durumu ve anatomisi, kişinin cinsel hayatı, evlilik ilişkisi ile ilgili kavramları içerir. Ancak bu yasaklar farklı şekilde sunulur, farklı inanç, gelenek ve görenekleri yansıtır (bkz. Killi 2006: 51). İnsanlar arasında algılayış biçimi bakımından farklar vardır. Bireyler arasında gerçekleşen bu farklı bakış açıları neticesinde kimi insanların ifade etmekte zorlandığı ve “*hayat arkadaşı*” olarak nitelendirdikleri durumunu, bir başkası “*oynaş, kapatma, gayri resmi eş*” olarak adlandırabilir. Bu durum kişilerin olaylara yaklaşım açısına göre şekillenmektedir. Güncel yaşam içinde sıkça rastladığımız bu durum, olayları mekân ve zaman içindeki insanların kişisel yapılarına göre dillendirmeyi gerektirecektir. Hayatın günlük evresi içinde karşılaştığımız bu duruma verilebilecek bir başka örnek ise cinsel arzular neticesinde –farkında olarak ya da olmayarak- gerçekleşen “*boşalmak*” kelimesi yerine “*cünüp olmak, abdestsiz olmak, cenabet olmak, hamamcı olmak*” gibi şekilleriyle göstermektedir. Dini olarak suçlu olan kişi için “*günahkâr*” olmak yerine “*kâfir olmak, imansız, besmelesiz*” gibi tabirlerle kendisini göstermektedir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere dilsel örtmeceler bulunan ortamın durumuna, insanların kültürel, sosyal yapılarına göre değişmektedir.

6.4 Alıntı Kelimeler

Alıntı kelimeler sosyal, dinî, kültürel, ekonomik ve bilimsel alanlardaki gelişmelere dayanmaktadır. Toplumlar arası etkileşim neticesinde meydana gelen gelişmeler sonucunda dil hazinesi de kendi ortak paydasını oluşturmaktadır. Anlam olarak aynı fakat farklı bir dildeki karşılığıyla kullanılan kelimeler korku, iğrenme vb. durumları ortadan kaldırmaktadır. Özellikle insanlık tarihi açısından son iki yüzyıllık gelişmeler göz önüne alındığında tıp alanındaki gelişmeler birtakım tabirlerinde dile örtmece olarak yerleşmesine neden olmuştur. Daha önceki dönemlerde mevcut

olmayan bazı veriler ifade edilirken terimsel anlamlarıyla söylenmektedir. “ölüm”le ilgili olarak “eks(x) olmak, , irtihal,” gibi tabirin kullanılması buna bir örnektir. “İğne” olmaktan korkan bir hastanın yanında iğneden bahsetmek durumu zorlaştırabilir. Bunun yerine “enjektör” kelimesinin kullanılması daha doğru olacaktır. Söylenmesi kaba, çirkin, anılması hoş olmayan varlık ve kavramların, anlamı herkesçe bilinen yaygın isimlerinin yerine, onunla aynı anlamı olan yabancı kelimenin söylenmesi ise ince ve güzel ifade sayılmaktadır. “Kusmak” sözcüğü yerine kullanılan “istifrağ etmek” iğrenmeyi hafifletebilecek bir sözcüktür (Gecekuşu 2006: 67). Yine tıp alanında “kanser”den bahsederken “tümör, tüberküloz” tabirlerinin kullanılması da doğacak rahatsızlığı en aza indirme çabasının bir sonu olarak otaya çıkmaktadır.

6.5 Terimler

Tarimsel anlatım biçimi güzel adlandırmada kullanılan yöntemlerden birisidir. İnsanların genel rahatsızlıklarını ortadan kaldırarak, dilsel bir rahatlama meydana getirerek sorunun merkezinden bahsetmeye olanak sağlar. Terimsel ifadeler daha çok belirli bir kesimin anlayacağı tarzdan anlatım biçimleridir. Toplumda günah, korku, üzüntü, utanç yaratacak durumlar karşısında kullanılmaktadır. Toplumsal duyarlılıklar göz önüne alınarak insanlarda infiale neden olabilecek konularda veya belirli bir uzmanlık alanında kullanılan terimsel kelimeler olumsuzluğa neden olabilecek durumları en aza indirmektedir. En çok tıp ve ticari alanında karşımıza çıkmaktadır. Tıp alanında ise hastalık adları ve ölümlerle ilgili konularda hastalığın doğrudan adını söylemektense, bilimsel olarak dillendirilerek güzel adlandırmanın ifadeye dayalı gücünden yararlanılmaktadır. Makine desteği ile yaşamsal fonksiyonlarını sürdüren bir kişi için tamamen “öldürmek” yerine “fişini çekmek, ya da DNR[Do Not Resuscitate (Canlanmaz, Hayat Emaresi Göstermez)]” veya “kuş gribi” yerine “H5N1” gibi anlatımların kullanılması önemlidir. Zihinsel olarak eksik doğan bir

çocuğun ailesine doğrudan bunu söylemek yerine “daum sendromu” tabirini kullanmak olayın kabullenilmesini kolaylaştıracaktır. Ticari alanda ise, tüketici malını pazarlarken, pazarlama stratejisi olarak, tüketiciyi ürkütmemek, gücendirmemek veya bilhassa aldatmak amacıyla güzel adlandırmalara başvurmaktadır. Hangimiz “tükenmez” kalemin tükenmediğini gördü? Reyonlarda ise “*şişmanlara göre kıyafet*” yerine “*büyük beden veya maxi beden kıyafetler*” satışa sunulmaktadır. ABD alışveriş yapmış olanlar marketlerde “*küçük boy yumurta*” satılmadığını bilir, orda sadece “*büyük*”, “*orta büyük*”, “*ekstra büyük*” ve “*jumbo*” boy yumurta satılmaktadır. “Ucuz mal” almaktansa “*ekonomik ürün*” almayı tercih ederiz. Ayrıca birçok deterjan ismi tehlikeli kimyasal maddelerden alınmıştır; örneğin “*Persil*”, perborat ve silikat gibi iki kimyasal maddenin ilk hecelerden oluşmaktadır (Bilginer 2001:444). Bir başka örnek vermek gerekirse bankalar “*faiz*” kelimesi yerine Müslüman toplulukların yaşadığı ülkelerde “*kâr payı, işlenti, vade, vade farkı*” gibi kelimeleri kullanarak müşterilerinde oluşabilecek “*haram*” duygusunu ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

6.6 Gerekçeli Örtmeceler

Bu tür örtmeceler genellikle utanç duyulacak konularda ortaya çıkmaktadır. İnsanların asıl maksat dışında bir başka gerekçe göstererek konuya açıklık getirmek ihtiyacının bir gerekçesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu örtmeceler anlık durum içersinde, olan olaylar karşısında terbiyelilik çabası neticesinde ortaya çıkmaktadır. Gerekçeli örtmeceler, insanları zorda bırakacak, utandıracak durumlara karşı, örtmecenin imkânlarını kullanarak olaylar anlatılmaktadır. Sebep olandan ziyade sonuç kısmı öne çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse: “*cenabet olmak*” yerine “*abdeste almak, banyo yapmak*”, “*tuvalet gitmek*” yerine “*el yıkmaya gitmek, dolaşıp gelmek*”, “*nezle, grip*” gibi hastalıkların yerine “*soğuğu yemek, açıkta kalmak, terli su içmek*”, “*osurmak*” yerine “*kapıya çıkmak, içeriyi havalandırmak*”, ya da aile büyüklerinin yanından

ayrılarak “*sigara içmek*” yerine “*nefeslenip gelmek*” vb. tabirleri kullanılarak olayın arkasındaki gerçek sebep gizlenmektedir. Ön planda yer alan sonucu meydana getiren nedenler irdelenmekten kaçınılarak anlatılmaktadır. Anlamda herhangi bir değişiklik olmazken, anlatım biçimi değişmektedir. Bir tür perdeleme de diyebileceğimiz bu durumda anlamla, gerekçe arasındaki bağlantıyı işaret edecek nedenlere dayandırılarak anlatımda bütünlük korunmuş olmaktadır

Bölüm VII

ÖRTMECELERİN YAPI VE ANLAM ÖZELLİKLERİ

7.1 Örtmecelerin Yapısal Özellikleri

Örtmece kelimeler yapısal özellikleri göz önüne alındığında, basit, türemiş ve birleşik, deyim halindeki ve kısaltılmış deyim halindeki olmak üzere beş grup altında toplanabilir. Örtmeceleri gruplar halinde incelemek anlatım gücünün ortaya konması bakımından önemlidir. Örtmece kelimeler toplumların düşünce yapılarını ortaya koyması bakımında önemlidir. Bu önem göz önüne alındığında kelimelerin yapısal özellikleri de farklı bir önem kazanmaktadır. Kelimelerin kuruluş özellikleri anlamsal değerlerin ortaya çıkmasında belirleyici olmaktadır. Anlamsal özelliklerin somutlaştırılması açısından bu kelimelerin şekilsel özelliklerinden de yararlanılmıştır. Bu belirleyiciliği ön plana alarak örtmece kelimeleri yukarıda da belirtmiş olduğumuz gruplara göre aşağıdaki kısımlarda değerlendirmesi yapılmıştır.

7.1.1 Basit Kelimeler

Basit kelimeler kök halinde bulunan kelimelerdir. Örtmece kelimeler içerisinde bulunan ve pramitin en alt kısmını oluşturan basit kelimeler sayısal olarak Türkiye Türkçesinde çok sayıda bulunmaktadır. Bu tür örtmeceler, farklı bir anlamla isimleri söylenmeyen varlıkların isimlerinin yerine kullanılabilmektedir. Çiçek hastalığının “çiçek” şeklinde adlandırılmasının sebebi, bu hastalığın yüzde bırakmış olduğu izlerle “çiçek” arasındaki şekilsel benzerliktir (Gecekuşu 2006: 54). Bu tür kelimelere örnek vermek gerekirse şu örnekleri verebiliriz:

Akrep: ferik,
Aptal: angut, aval, bön, saf, ibiş,
Asık suratlı: ekşi, abus,
Ay başı: âdet, dem, üst, hayız,
Baykuş: ishak, uğu,
Börü: kurt, öcü,
Cimri: pinti, hasis, bahil,
Cin: öcü, orak, peri,
Cinsel gücü olmayan erkek: hadım, kusur, kısır
Çalmak: uz, uğru,
Domuz: moza, gara, öcü,
Eş: bey, hanım, zevce, er, herif, koca,
Eş cinsel: top, gay,
Evlilik dışı ilişki: dost, flört, zina
İftira: kara, leke
Kaka: çiş, bok, gaita, idrar,
Kefen: çadır, tef, melez,
Orospu: fahişe, eğri, koket, sinek, yosma,
Ölüm: ecel, veda, vade, fani,
Parasız: fakir, hazan, cant, tığ,
Peygamber: elçi, -ismet, nebii, sıdk, resul,
Piç: döl, haram, sümbül,
Rüşvet: hediye, ikram, ceza,
Şeytan: çör, ili, iblis, şitan,
Tuvalet: lavabo, kenef, kabin, wc,

Yılan: uzun, evren,

7.1.2 Türemiş Kelimeler

Türkiye Türkçesinde en sık rastladığımız örtmece grubudur. Bu grupta yer alan örtmecelere şu örnekleri verebiliriz:

Alkol, uyuşturucu, sigara kullanıcısı: bağımlı, kullanıcı, otçu, meddecı,

Akrep: kuyruklu, terkili,

Azrail: alıcı, gökçe,

Ay başı: akıntı, kirli,

Baykuş: gılınkuş, hacı kuşu, hayırlı kuş,

Beceriksiz: dirayetsiz, kabiliyetsiz, uyuşuk,

Borç: veresiye, açılmak,

Boşanmak: ayrılmak, kurtulmak,

Börü: canacar, dağdaki, yalınsak,

Cimri: mantıcı, tutak, tutumlu, pilavcı,

Cin- peri – şeytana çarpması: erlenmek, ilişmek, ugraklı,

Cinsel gücü olamayan(erkek): iktidarsız, kusurlu, dölsüz,

Dedikoducu: çakıştırmacı, fitneci, guyruhlu,

Deprem: sallantı, tehlike, zelzele,

Felç: inme, alınmış, tutulmuak,

Hasta- Hastalık: alıcı, rahatsız, yatalak,

Hamile: boylu, buyalacı, gövdeli, kuzulacı, yüklü,

İnançsız kimse: kitapsız, secdesiz, tövbesiz,

İshal: fikirlemek, güveleme, iyindirik,

Kanser: ürkütücü, yemece, yeyilmek,

Kendini beğenmiş kimse: görmedik, çalımlı, kibirli, övüngeç,

Korkak: ökçesiz, ödsüz, abansız, yüreksiz,

Kusmak: çıkarmak, böhürmek, öğmek,

Mezar- mezarlık: hıdırlık, kabristan,

Orosbu: bandırmalı, düşkün, uygunsuz, vesikalı,

Ölmek üzere: dürtülmek, çalınmak, gidici, tökezidi,

Parasız: ayaklı, durumsuz, meteliksiz,

Piç: katıklı, emeksiz, tövbesiz

Sinir/sinirlenmek: babalanmak, celallenmek, öfkelenmek, patlamak

Tecavüz: kirlenmek, lekelenmek, ilişmek,

Tembel: kamaşık, cesaretsiz, mıymıntı,

Tifo: terleme, terletme, yatalık,

Tuvalet: evdesthane, güllük, küllük, yüznumara,

Verem: akarca, berem gelincik, tüberküloz, kurudan,

Yalan: dalavere, düzmece, hozancı, uydurma, tandırlama,

Yılan: babaköş, kaygan, kıvrık, oklacık,

7.1.3 Birleşik Kelimeler

Bu tür ifadeler daha çok kendisini kalıplaşmış ifadeler içerisinde göstermektedir.

Türkiye Türkçesinde önemli sayıda birleşik kelimelere dayalı örtmece tabirler

vardır. Bu tür örtmecelerin bazıları şunlardır:

Allah: İlahi adalet, Yüceler yücesi,

Alkol- uyuşturucu, sigara kullanıcısı olmak: (burnu) kemik olmak, madde bağımlısı,

Akrep: adını el alsın, altı boğumlu, sarıoğlan,

Aptal: dedem akıllı, tankuşu,

Aybaşı (kadın hastalığı): beli açılmak, üstü kirlenmek, yola çıkmak

Baykuş: uğu kuşu, uğur kuşu hayırlı kuş, viran guşu,

Bilgisiz- cahil: mektep görmemiş, ayak takımı, mürekkep yalamamış,

Borç /borçlanmak: deftere yazmak, tahtaya yazmak,

Boğmaca: büyük öksürük, uzun öksürük,

Boşanmak: köprüleri atmak, mahkemede soluklanmak, yolları ayırmak,

Börü: dağda gezen, dik kulak, gök gözlü, peygamber köpeği,

Cimri: cebinde akrep var, mal yemez, var yemez,

Cin: üç harfli, rüküş hanım, kara kancolus, ismi lazım değiller, iyi saatte olsunlar,

Cinsel gücü olamayan(erkek): kuşu kalkmaz, kuşu ötmez, yaş yetmiş iş bitmiş,

Çalmak: alıp kaçmak, cebine indirmek, habersiz el değiştirmek (Askeri sınırlarda hırsızlık bu şekilde tabir edilir),

Çıban: kara mübarek, kuş kuyruğu, tilki burnu,

Dedikoducu: ayaklı gazete çanta taşımak, indir kaldır, laf taşıyan

Deli: adli dengesini olmamak, akıl hastası, aklını yemiş, kafası bozuk,

Domuz: adını eller alsın, adıyaman, bal yiyen, gara canavar, dağda gezen

Eş: (çocuğun ismi söylenerek örn. Ali'nin)babası/annesi, kaşık düşmanı, karı koca,

Evlenmemiş kişi: evde kalmış, kısmeti kapanmış, kız oğlan kız,

Evlenmek: baş göz olmak, dünya evine girmek, yuva kurmak,

Evlilik dışı ilişki: dost tutmak, harama uçkur çözmek, mercimeği fırına vermek, kırık tutmak,

Fakir: eli koynunda, omuzu soğuk,

Genel ev: bed deresi(Ankara), fuhuş yeri, osmanın yeri(Kırşehir),

Geveze: çenesi kuvvetli, kalabalık ağız, lafa boğan,

Gusul abdesti/gusul olmak: boy abdesti almak, cünüp olmak, hamacı olmak, ihtilam olmak

Güç gösterisi(erkekler için): ahkam kesmek, posta koymak,

Hastalık: pençesine düşmek, şifayı kapmak,

Hamile: ağır ayaklı, çocuk beklemek, gebe kalmak, gargın, karnı şişmek, karnı burnunda, iki canlı,

İshal: bayram beyi olmak, bozguna düşmek, motoru bozmak,

İşemek- kaka yap-: abdest bozma, etin suyunu sıkma, ihtiyaç gidermek, küçük su,

Kanser: incitme beni, hücre büyümesi, apitik hücre çoğalması, kötü hastalık,

Kavga etmek/ kavgacı olmak: kozlar paylaşmak, papaz olmak, kafayı koymak,

Kolera: çarık çıkarmaz, çıpıt hastalık, kirli paçavra

Kürtaj: anne karnında cinayet, anne karnında saldırı, masaya yatmak,

Mezar- mezarlık: kara dam, kara toprak, kara yorgan, servi altı,

Orospu/ orospu olmak: ayağı bozuk, ayağa çıkmak, baştan, ellenmiş dillenmiş, hayat kadını,

Ölmek /ölüm: Allahla buluştu, canı çıktı, don değiştirmek, dumanı tütmez, eceli gelmek, gül-i bağ-i cenan oldu,

Pezevenk: ara bulucu, muhabbet tellalı,

Rüşvet: çorba parası, haksız kazanç, kara para para dökmek,

Sinir/sinirlenmek: gözü dönmek, kafasının taşı atmak, nevri dönmek,

Şeytan: adı batasica, gözü çıkasica, mekir nekir,

Tabut: ağaç ata, cansız at, imamın kayığı,

Tuvalet: aç çardak, abdesthane, ayak yolu, memiş hane,

Unutkan: gel git akıllı, uçar akıllı

Utanmaz: ar damarı çatlamak, kafa lâlesi, mezhebi geniş, perdesi yırtık,

Verem: adı bellsiz, gözel hastalık, güzel ağrı, İnce hastalık, kötü hastalık, kel hastalık,

Yalan: kata kulli, kıştır atmak, mabal okumak,

Yalancı: bozacının şahidi şıracı, havada vurmak, üç kağıtçı,

Yarasa: akşamcı kuşu, gece kuşu karanlık kuşu, kayış kanat, uçan memeli,

Yaşlılar yurdu: bakımevi, huzur evi,

Yılan: ala gücük, ala tengirek, uzun kız, yerdeki sürünen, yerde gezen,

7.1.4 Deyim Halindeki Örtmeceler

Türkiye Türkçesinde örtmece tabirlerin dillendirilmesindeki önemli etkenlerden birisi de deyimlerdir. Deyim haline gelen kelimeler, insanların hassas olduğu konularda anlatımı hafifletmek, anlatımı daha kabul edilir bir hale getirilmesinde etkili olmaktadır. Deyimleşmiş kelimelerin kullanımı zaman içerisinde toplumun bireyleri tarafından yüklenen özel anlamlarla genel bir anlatım biçimine olarak örtmecelerin ifadesinde kullanır hale gelmiştir. Türkiye Türkçesindeki deyim halindeki bazı örtmece kelimeler şunlardır:

Acımasız/acımasızlık: insanlıktan nasip almamış,

Allah: Duyan ve işiten, Yüceler yücesi, İlahi adalet

Asker: kınalı kuzu, Mehmetçik,

Bağnaz: kara kuvvet (din bağnazlığı)

Bedavacı: miras yedi,

Bilgisiz- cahil: mürekkep yalamamış, mektep görmemiş,

Borç /borçlanmak: deftere yazdırmak, tahtaya yazdırmak, veresiye

Boşanmak: köprüleri atmak, mahkemede soluklanmak, yolları ayırmak,

Börü: bozkurt, kızıl göz, peygamber köpeği,

Ceza/cezalı: hüküm giymek, kader mahkûmu,

Cimri: cebinde akrep var, mal yemez, var yemez, paragöz,

Cin: ismi lazım değiller, iyi saatte olsunlar, rüküş hanım,

Cin- peri – şeytana çarpması: inme inmek, uğrağa basmak, uğrağa gelmek, yele uğrama,

Çıban: kara mübarek, kuş kuyruğu, tilki burnu

Dalkavukluk yapmak: boyun eğmek, türküsünü çağırmak

Dedikodu: ayaklı gazete, indir kaldır, hürriyet, yarışık vermek

Evlenmek: ayvayı yemek, baş göz olmak, yuva kurmak, hapı yutmak,

Evlilik dışı ilişki: dost tutmak, harama uçkur çözmek, mercimeği fırına vermek, uçkuruna sahip olamamak

Gusul olmak: cünüp olmak, kamyon devirmek, hamacı olmak, tır devirmek,

Hastalık: şifayı kapmak, pençesine düşmek,

İdam: dara ağacı, sallandırmak, yağlı ip,

İshal: bayram beyi olmak, bey olmak, bozguna düşmek,

İşemek- kaka yap-: ihtiyaç gidermek, suyu sıkmak, tabakhane yetişmek,

Kavga etmek/ kavgacı olmak: kozlar paylaşmak, papaz olmak,

Koma: bitkisel hayat,

Kötü kişi: kanı bozuk, sütü bozuk, yoldan çıkmış,

Mezar- mezarlık: kara dam, kara toprak, servi altı,

Orospu/ orospu olmak: ayakçı karısı, ellenmiş dillenmiş, başı dışarı, düşkün kadın, hayat kadını,

Ölmek, -ölüm: eceli gelmek, can verdi, fişini çekmek, gözlerini hayata yumdu, intikal etti,

Ölmek üzere: ayagı çukurda, günleri sayılı olmak, gözü)toprağa bakmak,

Rüşvet: kara para, çorba parası, kirtik,

Sinir/sinirlenmek: nevri dönmek, kafasının tası atmak,

Utanmaz: ar damarı çatlamak, mezhebi geniş, perdesi yırtık, pek yüzlü,

Verem: güzel ağrı, güzel hastalık, İnce hastalık, ince illeti,

Yalancı: bozacının şahidi şıracı, havada vurmak, laf atmak,

Yılan: adını eller alsın, ala genevir, boz yürük, uzun böcü, uzun kız, yerde gezen,

Zamanında evlenmemiş: bağı geçmiş, evde kalmış, kısmeti kapanmış, kız oğlan kız,

7.1.5 Kısaltılmış Deyim Halindeki Örtmeceler

Kısaltılmış deyimler genel itibari ile sonunda ya da başında yer alacak olan kelimenin insanları utandıracak, rencide edecek kavramların eksiltme yoluna giderek durumu özetlemektir. Bu tür eksiltmelerle kelime ifade edilmezken anlam bütünlüğü korunmaktadır. Bu tür örtmecelere örnek vermek gerekirse:

ayranı yok içmeye...

yaş yetmiş iş bitmiş,

... kemik olmak,

... uçkur çözmek,

(ıdam sehpasında) ... sallandırmak

... suyu sıkamak (işemek için),

üstüne varmak (kuma için),

... masaya yatmak (kürtaj için),

Alan yok satanı...

Analık eliyle...

Babasının küllüğüne...

...biti gibi vit vit ötmek,

Ağlatma eli ağlatırlar...

7.2 Örtmecelerin Anlam Özellikleri

Dünya üzerinde mevcut bulunan bütün dile aileleri içerisinde “anlam” tek bir nesne ya da kavrama bağlanamaz. Kelimelerin tek düze bir yapıya indirilmesi de mümkün değildir. Kimi kelimeler kendi bir anlama tekabül ederken, kimi kelimeler de kendi anlamı dışında birçok anlamı ifade edebilir. Zaman içerisinde kaçınılmaz olarak gerçekleşen kimi değişimler neticesinde kelime kullanımdan kalkmış; anlamsal olarak daralmış veya genişlemiş olabilir. Örtmece tabirlerin ortaya çıkmasında da anlam daralmasının ya da genişlemesinin bir neticesidir. Dün X kelimesi ile ifade edilen bir anlam, bu gün kullanımdan düşmüş olabilir veya X kelimesine yeni anlamlar eklenerek temel anlamının dışında başka anlamlar da kazanabilir. Toplumsal olarak eğilimlerin değişmesi sonucu ortaya çıkan bu durum karşısında örtmece tabirlerinde ne şekilde bir seyir izlediğini takip etmenin güçlüğü ortadır. Örtmece kelimeler de yaşanan anlamsal olayların izlenmesi uzun yıllar alacak bir çalışma sonucunda ancak gün yüzüne çıkarılabilir.

Örtmece tabirleri anlam özellikleri açısından incelerken “anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam kötüleşmesi, iyileşmesi” olarak dört alt başlık halinde inceleyebiliriz.

7.2.1 Anlam Daralması

Örtmece kelimeler zamanın getirmiş olduğu etki neticesinde kimi zaman anlamsal olarak bir daralma yaşarlar. Anlam daralması yani göstergenin daha sınırlı bir kapsamı ifade etmeye başlamasıdır (Özkan 2006: 641). Bu daralmayı incelemek için art zamanlı bir çalışma yapmak gerekmektedir. Örtmece kelimeleri ifade eden kelimelerin zaman içerisinde bazı anlamlarını kaybetmesi veya tamamen

kullanımdan kalkması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum örtmece kelimelerde çok az karşılaşılan bir durumdur. Ahmet GECEKUŞU, “*Güzel Adlandırma*” adlı tezinde şu örnekleri vermektedir:

Lâvabo : 1. Kum taşı, porselen, emaye veya saçtan yapılmış, sıcak ve soğuk su musluklarıyla donatılmış, el, yüz, bulaşık yıkamaya yarayan tesisat. 2. Bu tesisatın bulunduğu yer, oda. 3. Helâ, ayak yolu, tuvalet. TS, C.III, s.1849

Er : 1) Erkek; ergenlik yaşına gelmiş adam; kişi, insanoğlu. TS, C.I, s.842. 2.Koca. (*İğdır - Kars) DS, C.V, s.1764

Hizmetli : Kapıcılık, odacılık v.b. işler yapan kimse, müstahdem, hademe. TS, C.II, s.1270

Pasak : 1) Salya, sümük. (- Manisa ve çevresi). 2. Kır, küf, pas. (- Isparta; Keskin, Tokat - Eskişehir; *Taşköprü - Kastamonu; *Merzifon - Amasya; Karkincık *Artova -Tokat; *Antakya - Hatay; - Erzurum; Maksutlu * Şarkışla, Çamoğa *Divriği, Hacıilyas *Koyulhisar - Sivas; *Yerköy - Yozgat; *Bor - Niğde) DS, C.IX, s.3404

abdâl: Tamahkâr, açgözlü, cimri. DS, C.I, s.16

bayağı: Aşağılık, adi, basit, alçak. TS, C.I, s.274

gelişmek: Şişmanlamak. DS, C.VI, s.1983

gişi: Koca, eş. DS, C.VI, s.2085

göğüs: Meme. TS, C.II, s.1019

harem: Zevce, eş, karı. TS, C.II, s.1157

7.2.2 Anlam genişlemesi

Anlam daralmasının ters istikametinde bir durumdur. Kelimelerin zaman içerisinde temel anlamlarının dışında kazandıkları anlamlarla ifade gücü genişlemektedir. Bir nesnenin, bir durumun, bir hareketin bir bölümünü, bir türünü gösteren bir sözcük, zamanla kavramın bütünü veya bütün türlerini gösterir duruma

gelebilir. Böylece sözcüğün anlamında bir genişleme olur ve sözcük çok anlamlı duruma gelir (Özkan 2006: 641). Anlam genişlemesinde temel anlam korunmaktadır. Bu durum neticesinde anlam kaymasından farklılaşmaktadır. Örtmece tabirlerin anlam genişlemesi neticesinde ortaya çıkan örnekleri oldukça azdır. Ahmet GECEKUŞU, “*Güzel Adlandırma*” adlı tezinde şu örnekleri vermektedir:

Terkisalat: 1. Terbiyesiz. (Alâaddin *Acıpayam - Denizli) 2. Beceriksiz, uyuşuk. (Alâaddin *Acıpayam - Denizli) DS, C.X, s.3892

Oturak: 1. Hela, ayakyolu. (Maksutlu *Şarkışla - Sivas) 2. Lazımlık. (*Eğridir köyleri - Isparta; - Burdur; *Susurluk - Balıkesir; *Alayunt - Kütahya; *Düzce - Bolu; *Akyazı çevresi - Sakarya;-Kastamonu -Çankırı; - Sinop; *Ladik - Samsun; *Merzifon -Amasya...) DS, C.IX, s.3295-3296

Abdest: 1. Namazın şartlarından biri. Namaz gibi ibadetlerden önce, yüzü, elleri ve dirsekleriyle beraber kolları yıkama, başın dörtte birini meshetme ve topuklarıyla birlikte ayakları yıkama. 2. Dışkı, gaita. TS, C.I, s.4

7.2.3 Örtmece Kelimelerde Anlam Kötüleşmesi

Anlam kötüleşmesi zaman içerisinde gerçekleşen değişikliklerle negatif yönde gerçekleşen bir anlam olayıdır. İyi adlandırmayı örtmece kabul ettiğimizde kötü adlandırmayı da örtmece kabul etmek gerekir. Birinde adlandırmanın yönü “pozitif, müspet, iyi” iken ötekinde “negatif, menfi, kötü”dür. Kötü adlandırma durumunda bir anlamda örtmece ve küfür ilgisi de ortaya çıkar. Bir tür aşağılama, küçük düşürme ve sözlü saldırı diyebileceğimiz bu tarz örtmeceler dini inanışlar ve onların taraftarları ile de bağlantılı olabilir. . Bu noktada küfür kelimesinden bahsetmek yararlı olacaktır. İngilizcede *swearing* kelimesiyle ifade edilen küfrün Arapçada “örtme ve gizleme” anlamına da gelmesi (Demirci’den) ilgi çekicidir. Örtme

anlamındaki söz “küfretmek” fiili şeklinde “kötü söz söyleme” anlamına gelmiştir (Demirci 2008: 29). Başlangıçta iyi bir anlamı yansıtan sözcük sonradan kötü bir anlamı yansıtır duruma gelmektedir. Farsçadan dilimize gecen *canavar* sözcüğü başlangıçta “*canlı, yaşayan*” anlamında kullanılırken, sonradan olumsuz bir anlam kazanmıştır(Özkan 2006: 642). “*Ata vurularak üzerine binilen bir çeşit eğer*” anlamındaki *kaltak*, bu gün aynı zamanda “*iffetsiz kadın*” anlamındadır (Eker 2003: 422).

SONUÇ

Yüksek lisans tezimizde Türkiye Türkçesinde ve ağızlarında Tabu ve Örtmeceler konusunu ele almaya çalıştık. Tabu kelimesinin kökenine dair açıklamaları yaptıktan sonra tabunun oluşumu hakkında genel bir bilgi verdik. Bu bilgiler neticesinde tabu ile örtmece arasındaki ilişkiyi ortaya koyduk. Tabunun, örtmecelerin oluşmasındaki etkisine belirtip sonra örtmeceler konusuna değindik.

Binlerce yıllık birikimler neticesinde tarihi bilgilerin şifrelerine rastlayabileceğimiz örtmeceler konusu hiç şüphesiz çok daha derinlemesine ve art zamanlı bir inceleme gerektirmektedir. Fakat bir kelimenin örtmece olabilmesi için ne gibi şartlar gerektiğini belirlemek gerekmektedir. Çünkü her kelime örtmece niteliği taşımaz. Bu ayrımın yapılabilmesinin güçlüğü ortadadır. Fakat biz örtmece tabirleri ele alırken “*olumsuz anlamlı bir kelimeyi karşılama, anlam belirsizliği, karşıladığı kelimenin anlamını iyileştirme, yerine geçtiği kelimenin formal karakterindeki iyileştirme*” kriterlerini esas aldık.

Başlı başına bir araştırma konusu olan örtmece tabirler, bir toplumun kültürel genetik yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Toplumların değer yargılarının ortaya konması bakımından son derece önemli olan örtmece kelimeler bir kültürün aynası gibidir. Sadece örtmece kelimeler ele alınarak bile toplumların geçmişte yaşadıkları olayların analizleri yapılabilmektedir. Ayrıca örtmece kelimeler aynı toplumun hoşgörü, nezaket, ahlak, savaş, batıl inançları, dini anlayışları ve korkuları gibi konulardaki tutumu hakkında kılavuzluk edebilecek ölçüde önemli bilgiler vermektedir.

Türkiye Türkçesinde ve ağızlarında mevcut örtmece ve tabulaşmış sözvarlığı hakkında bilgi vermeye çalıştık. Türkçede mevcut olan din, ölüm, korku, cinsellik, hastalık vb. konularda açıklamalar yaptık. Örtmece kelimeleri “hafif, orta ve yüksek dereceli” olmak üzere sınıflandırmaya gayret ettik. Bu sınıflandırmanın ardından, örtmece türleri hakkında bilgi verdik. Son bölümde örtmecelerin yapı ve anlamsal olarak değerlendirdik. Çalışmamızın sonuna ise bir ek olarak sözlük kısmını ekledik.

Türkiye Türkçesi alanında örtmece tabirler üzerine yapılmış olan çalışmaların azlığına da dikkat çekmek gerekir. Araştırmacıların yapacakları çalışmalar Türkiye Türkçesi başta olmak üzere Türk Dünyasının ortak kültür mirasının değerlendirilmesi açısından uzun süreli bir çalışma gerektirmektedir. Bu çalışma esnasında sosyoloji, psikoloji, tarih, vb. bilim dallarından da faydalanılarak geliştirilmelidir.

Çalışmamız süresinde edinmiş olduğumuz izlenimler neticesinde tarihi olayların, kültür etkileşiminin, tabiat hadiselerinin, batıl inançların insanlar üzerinde oluşturduğu etkileri görme imkânına sahip olduk. Ayrıca Türk toplumundaki görgü, nezaket ve inceliklerin derinliğini bir kez daha inceleme olanağını elde ettik. Türkiye Türkçesindeki ve ağızlarındaki örtmece ve tabu kelimeleri tespit edebildiğimiz ölçüde sözlük kısmında göstermeyi uygun bulduk. Tesbit ettiğimiz tabu ve örtmece sözcüklerin bazıları Anadolu ağızlarındaki söyleniş özelliklerine göre verilmiştir.

SÖZLÜK

A

Kavram	Örtmece
Acımasız	-firavun (Demirel 2006: 92) -gaddar (TDK 2005: 721), -insanlıktan nasip almamış, -katı (TDK 2005: 1104), -münkür (Doğan 2009: 243), -nemrut (Demirel 2006: 160)
Allah	-Aliyyu -Aziz -Azim -Ahir -Alim -bağışlayıcı, -Batın, -Baki, - Bari, -Basir, - büyük yaratıcı, - Celil, -Cenab-ı hak, -Cami' -Cebbar, -Duyan ve işiten, -edebi yaratıcı, -Evvel, -Fettah, -Ğani, -Ğaffar,

	-Ğafur, -Habir, -Hak, - Halik, -Halik-i Lemyezel, -Halim, -Hafid, -Hamid, -Hakim, -Hayy, -Hakem, -Hak teala, -Halik-i Azam, -Hafiz, -Hasib, -Hadi, -Hüda, -hu, -ilah, -İlahi adalet, -inkarı mümkün olmayan, -inkarı mümkün olmayan yüksek varlık, -Kavi, -Kuddus, -Kahhar, -Kabid, -Kayyum, -Kadir, -Kebir, -Kerim, -Latif, -Mevla -Musavvir,
--	--

	Melik, -Malikül Mülk, -merhametli -Mecid, -Mucib, -Muhyi, -Macid, -Mukaddim, -Metin, -Muktedir, -Mani', -Mükebbir, -Muahhir, -Müheymin, -Mümin, -Nafi', -Nur, -Rahman, -Rab -Rahim, -Rezzak, -Rauf, -Raşid, -Sabur, -sahip, -Semi', -Samed, -Selam, -Şekur, -Şehid, -Tanrı, -Uğan -Vacid,
--	--

	-Vehhab, -Vahid, -Vali, -Varis, -Vasi, -Veli, -Vekil, -yaratan, -yaratıcı, -Yüceler yücesi, -Zahir,
Akrep	-adıbatasıca (Çağatay 1974: 370), -adını el alsın (DS, C.I, s.66), -ağrap (DS, C.I, s.85), -altı boğumlu(DS, C.I, s.230), -andır (DS, C. I, s. 260), -çengel kuyruk(DS, C. III, s. 1137), -guyruğölü (Doğan 2009: 240) -guyruğlu (DS, C.VI, s.2204) -ferik (DS, C.V, s.1846), -kötü böcü (DS, C. VIII, s. 2982), - kuyruklu(DS, C.VIII, s.3020), -sarıoğlan (DS, C.XII, s.4672), -terkili (DS, C.XII, s.4753),
Alafranga olmak	-frenk olmak (M. F. Karatut), -gevur olmak (M. A. Çelik),
Aptal	-aflak (DS. C.I s.69) - ahraz (DS. C.I s. 115), - ak göz (DS. C.I s.149), -alık (TDK 2005: 73), -andaval (DS. C.I s.219), -angut (Demirel 2006,24), -arkabak (DS. C.I s.276),

	-aval (Demirel 2006: 29), -avanak (DS. C.I s. 320), -budala (TDK 2005: 318), -bön (TDK 2005: 315), -dedem akıllı (DS, C.IV, s.1398), -horasan (DS, C.VII, s.2409), -ibiş (TS, C.II, s.1324), -mahmıt (DS, C.IX, s.3105), -saf (TDK 2005: 1676), -saldırsop (DS. C.X s.3523) -sicilli (Doğan 2009: 243), -şaşkın (D. Çelik) -tankuşu (V. Çelik),
Ayı	-adiyaman (DS, C. I, s. 67), -eli büyük (DS., C. V, s. 1715), -fasıl (DS, C. V, s. 1838), -goca oğlan(DS, C. VI, s. 2089), -koca oğlan (DS, C. VIII, s. 2892), -orman kibarı (Bilginer 2001: 443),
Ayyaş	-akşamcı (TS, C.I, s.79), -azül (M. A. Çelik), -berduş (DS. C.II s. 632), -serhoş (Demirel 2006: 184),
Az gelişmiş ülke	-gelişmekte olan ülke(Güneş 2009: 66) -üçüncü dünya ülkesi,
Azrail	- alıcı (DS. C.I s.183), -can alıcı (DS. C.III s.854), - gökçe (DS, C.VI, s.2135),
Aybaşı (kadın hastalığı)	-adet (TDK 2005: 22), -aklık, -akıntı (DS. C.I s.131), -anahalı (DS, C.XII, s.4418),

	-dem (TS, C.I, s.615), -hayız(TDK 2005: 868), -kerif (DS, C.VIII, s.2754), -kirli (TS, C.II, s.1700), -regl, -üst (DS, C.XI, s.4074),
Aybaşı olmak	-beli açılmak, -halası gelmek (G. Akgün) -üstü gelmek, -üstünden geçmek, -üstünü görmek, -üstünü kirletmek (M. Fidan), -üstü kirlenmek (DS, C.XI, s.4076) , -yola çıkmak (M. Fidan)

B

Kavram	Örtmece
Basur	-hemoroyit (TS, C.II, s.1224),
Bağ kesen	-makaslı böcek (Bilginer 2001: 443),
Bağnaz	-gerici (Demirel 2006: 96), -kara kuvvet (din bağnazlığı),
Baykuş	-altın baş (DS, C. I, s. 231), -bayguş (DS, C. II, s. 579), -gılınkuş(DS, C.VI, s.2042), -goskoyuk(M. A. Çelik) -hacı kuşu(DS, C.VII, s.2248), -hayırlı kuş (DS, C.VII, s.2317), -hep büyük guş (D. Çelik) -hümmatun (DS, C.VII, s.2450), -hüpbükkuş (DS, C.VII, s.2450), -ishak (DS, C.VII, s.2555), -kılın (DS, C.VIII, s.2798), -kör bağa kuş (DS, C. VIII, s. 2962),

	-kör kuş (DS, C. VIII, s. 2969), -kukumav (DS, C.VIII, s.2992), -mal kadın (DS, C.IX, s.3113), -muratçık (DS, C.IX, s.3220), -ören kuşu (DS, C.IX, s.3346), -uğu(DS, C.XI, s.4028), -uğukuşu (DS, C.XII, s.4783), -uğur kuşu (M. A. Çelik) -ulukuş (DS, C.XI, s.4035), -viranguşu (DS, C.XI, s.4105),
Başarısız	-eli böğründe (D. Çelik), -çift dikiş (sınıfta kalmak), -fiyasko (Demirel 2006: 93)
Beceriksiz	-akbakan (DS. C.I s.122), -baymal (Doğan 2009: 243) -çöne (DS. C.III s.1288), -dirayetsiz (TS, C.I, s.672), -kabiliyetsiz (K. Koç), - kamaşık (DS, C.VIII, s.2613), -miskin (TS, C.III, s.1993), - uyuşuk (H. Arıkan),
Bel soğukluğu	-akarca (DS, C.I, s.139), -seçime (DS, C.X, s.3564), -zührevi (TS, C.IV, s.3336),
Biber	-ısı otu,
Borç	-veresiye (M. İrmak),
Borçlanmak	-açılmak (M. Fidan), -deftere yazmak (C. Sert), -tahtaya yazmak (C.Sert),
Boğmaca	-büyük öksürük (DS, C.II, s.833), -hıcılalık (DS, C.VII, s.2356), -horozik (Koç 2010: 89) -inah (Koç 2010: 90)

	-koça (Koç 2010: 91) -öksürük, -uzun öksürük (DS, C.XI, s.4053), -yogaca (Koç 2010: 94)
Boronşit	-öğkenli (DS, C.IX, s.3315),
Boşanmak	-ayrılmak, -köprüleri atmak, -kurtulmak, -mahkemede soluklanmak, -(o) defteri kapatmak, -yolları ayırmak,
Börü	-bozkurt (O. Tekeli), -canavar (DS. C.III s.854), -dağdaki (DS, C.III, s.1324), -dağda gezen (DS, C.III, s.1324), -dikar (DS, CIV, s. 1484), -dik kulak (DS, CIV, s. 1488), -gök gözlü (Çağatay 1974: 366), -guri, -garakurt (D. Çelik) -kaskır (Çağatay 1974: 366), -kaşkır (Çağatay 1974: 366), -kızıl göz, -kurt, -öcü, -pav kulak, -peygamber iti (Çağatay 1974: 366), -uzun kuyruklu (Çağatay 1974: 366), -yalınsak,
Bunak	-atakcı (DS, C.I, s.365), -dedem akıllı (DS, C.IV, s.1398) -gel git akıllı (F. Singeç), - uçkun,

	-kaftar (DS, C.VIII, s.2593), -uçar akıllı, -uçgu (DS, C.XI, s.4021), -unutkan
Büyü	-afsun (Demirel 2006: 13), -bağı (TS, C.I, s.220), -efsûn (TS, C.I, s.785), -fusun (Demirel 2006: 93), -mağıya (DS, C. IX, s.3103)
Büyücü	-bağı (TS, C.I, s.220), -muskacı, -üfürükçü, - yazcı,
Büyücülük	-bağı (TS, C.I, s.220), -bağlayıcılık, -cadı -falcı, -muskacılık, -üfürükçülük, - yazıcılık (DS, C.XII, s.4817),

C

Kavram	Örtmece
Cahil	-ayak takımı (Demirel 2006: 30) -fos (Demirel 2006: 93) -kaba taş (O. Tekeli), -mektep görmemiş, -mürekkep yalamamış, -terbiyesi kıt,
Cehennem	-sin, -yağız yer,

Cenaze yıkayıcısı	-yuyucu (YTS 1983: 253),
Ceset	-naaş,
Cimri	-abdal (DS, C.I, s.16), -bahîl (TS, C.I, s.228), -bal yemez (DS, C.II, s.512) -cebinde akrep var -eli sıkı (TS, C.I, s.821), -gümüş göz (DS, C.VI, s.2224), -hızan (DS, C.VII, s.2381), -hasis, -hoyrat (DS, C.VII, s.2423), -kısmık [kısmır] (DS, C.VIII, s.2843) -kıtmır (DS, C.VIII, s.2848), -kıyımsız(DS, C.VIII, s.2856), -mal yemez (DS, C.IX, s.3114), -mantıcı(DS, C.XII, s.4586), -paragöz, -pilavcı (B.Çelik), -pinti(Demirel 2006: 172), -sıkı (DS, C.X, s.3605), -tutak(DS, C.X, s.3998) , -tutumlu, - var yemez (TS, C.IV, s.3052),
Cin	-andık, -arap, -concolos (DS. C.III s.999), -ecin, -geçkin (DS, C.VI, s.1963), - gezer (DS, C.VI, s.2022), -ıbrık kalfa, -ifrit, -ibliz (DS, C.VII, s.2518), - ili (DS, C.VII, s.2522),

	-iliyertemi (DS, C.VII, s.2529), -ismi lazım değiller, -iyi saatlerde olsunlar (TS, C.II, s.1452), -kalfa, -kara kancolus, -keruş, -keruşereş, -koncalus, -korkut (DS, C.VIII, s.2926), - mekir nekir (DS, C.XII, s.4590), -orak (DS, C.IX, s.3285), -öcü -ömmen, -peri, -rüküş hanım, -sayıp(DS, C.X, s.3559), -tarlagazan, -uçuk (DS, C.XII, s.4781), -umacı (DS, C.XI, s.4036), -üç harfli,
Cin çarpması	-arrıhlı (D. Çelik) -çalınmak (DS. C.III s.1055), -ecünnü, -esürük (DS, C.V, s.1787), -erlenmek (DS, C.V, s.1775), -erleşikli (DS, C.V, s.1775), -erişmek (DS, C.V, s.1773), -ilişik (DS, C.VII, s. 2527), -ilişmek, -inme inmek, -oğrak (DS, C.XII, s.46092), -uğrağa gelmek (DS, C.XI, s.4026),

	-uğraklı (DS, C.XII, s.4782), -uğramak (DS, C.XI, s.4027) -uğrak (DS. C.XI s.4026) -uğrağa basmak (DS. C.XI s.4026) -uğrağa gelmek (DS. C.XI s.4026) -yel ugrama (D. Çelik)
Cinsel gücü olamayan(erkek)	-bağlanmış, -beceriksiz, -dirayetsiz, -dölsüz, -hadım, -iktidarsız, -kısır, -kusurlu, -kuşu kalkmaz, -kuşu ötmez, -yaş yetmiş iş bitmiş,
Cüce	-bitirim, -bastı bacak (M. F. Karatut), -ecene(DS, C.V, s.1660) -kısa boylu, -ufaktan(DS. C.XI s.4024), -yere yakın,
Cüzam	-akarca (DS, C.I, s.139), -baba (DS, C.XII, s.4438) - dönük (DS, C.IV, s.1586), -lepra (TS, C.III, s.1854), -miskin hastalığı (DS.C.III, s.1993), -secme (YTS 1983, s.183), -yenirce (DS, C.XI, s.4246)

Ç

Kavram	Örtmece
--------	---------

Çalmak	-abartmak (DS. C.I s.11), -ağurlamah, -afartmak (DS. C.I s.70), -afsunlamak (DS. C.I s.70), -aktarma, -algıncılık (DS, C.XII, s.4415), -alvurcu (DS, C.I, s.235) -aparmak (DS. C.I s.249), -arakçı (DS. C.I s. 258), -aşırmaq (DS. C.I s.313), -cambaz (DS, C.III, s.860) -cebine indirmek (A. Aygören), -cepçi (A. Pınarlı), -çöş (DS, C.III, s.1295) -eli çakır olmak (DS, C.V, s.1716), - el değıştirmek (Askeri sınırlarda hırsızlık bu şekilde tabir edilir), -eli uzun olmak(TS, C.I, s.811), -göz açıcı (DS, C.VI, s.2175), -hortumcu, -karamancı (DS, C.VIII, s.2650), -kayışçı (DS, C.VIII, s.2701), -kaymaz (DS, C.VIII, s.2709), -kaydırmak, -oğru (DS, C.IX, s.3269), -oğrulamah, -uclanmak (DS. C.XI s.4019) -ucu, (DS. C.XI s.4020) -uçurğan(DS, C.XII, s.4781), - uçlamah, -uçurmak (DS. C.XI s.402) -uğrak(DS. C.XI s.4026) -uğru (DS, C.XI, s.4027),
--------	---

	-uyutmak, -(eli) uz (DS, C.XI, s.4052),
Çıban	-acı su (DS,C.I, s.53), -adı batası (DS, C.I, s.65) -ak şiş (DS, C.I, s.162), -alazlanma (DS, C.I, s.206), -baba (Çağatay 1974: 371), -bal yakma (Çağatay 1974: 371), -baş (DS, C.II, s.549), -danamemesi (Koç 2010: 87), -daun /-davın /-davun (Koç 2010: 87), -daylı (Koç 2010: 87), -dönük (Çağatay 1974: 371), -camra (DS, C.III, s.854), -çıkma(DS, C.III, s.1045), -çihma (Koç 2010: 87) -çiçek (Özyıldırım 1996: 19), -et yaran (DS, C.V, s.1800), -gara kabarcık (Koç 2010: 88), -gelincik (DS, C.VI, s.1979), -göğündürme/ -öğündürme lalesi (Koç 2010: 89), -güzellik (Koç 2010: 89), -hıra (DS, C.VII, s.2368), -hışırık (Koç 2010: 89), -haspa (DS, C.VII, s.2300), -imik boğması (DS, C.VII, s.2536), -incibar (Koç 2010: 90), -incitme beni (Özyıldırım 1996: 19), -iplice (DS, C.VII, s.2545), -itmemesi (Koç 2010: 90), -kara göndürme (DS, C.VIII, s.2642), -kara kabarcık (Özyıldırım 1996: 19),

	-kara mübarek (DS, C.VIII, s.2651), -karapençe (Koç 2010: 90), -karayakma/ -karayakmaca (Koç 2010: 90), -kıl başı (Koç 2010: 91), -kedi memesi (DS, C.VIII, s.2717), -koltuk çıbanı (Koç 2010: 91), -kör çıban (Koç 2010: 91), -kuş kuyruğu(DS, C.VIII, s.3016) -morca (Koç 2010: 92), -sazağan (DS, C.XII, s.4677) - süğü /-süyü (Koç 2010: 92), -tilki burnu (DS, C.X, s.3931) -ürküntü (Koç 2010: 94), -topak (DS, C.X, s.3962), -yakmaca (Çağatay 1974: 371) -yumurcak (DS, C.XI, s.4317),
Çıplak	-anadan doğma (TS, C.I, s.119), -cıbıldak (A. Demiraslan) -üryan (TS, C.IV, s.3018), -üstü başı açık,
Çingene	-asık(DS. C.I s.296), -başka(DS. C. II. s.561), -bohçacı, -buçuk (DS. C. II. s.777), -cabar (DS. C. II. s.837), -gezergi (DS. C. VI. s.2022), -gıptı (M. A. Çelik), -göçer (M. A. Çelik) -roman,
Çirkin yüzlü	-çehre züğürdü (TS, C.I, s.501), -eğşümük, -ırşat[ırşat] (DS, C.VII, s.2488),

	-suratsız, -surat düşünü(DS, C.X, s.3698), -ucube (Demirel 2006: 203),
Çok yemek yiyen kişi	-boğazsak (DS, C.II, s.728), -obur (A. Demiraslan), -öğünsüz (DS, C.IX, s.3321), - pisboğaz (A. Ünlüer), -ubur (DS. C.XI s.4019)
Çöpçü	-temizlik işçisi (Demirci 2008: 23), -hizmetli (Demirci 2008: 23), -hizmetli

D

Kavram	Örtmece
Dalak otu	-altın otu,
Dalkavuk	-alkışçı (C. Y. Aksu), - kraldan kralcı, -şaklaban (Demirel 2006: 193) -şakşakçı (A. Ceylan), - şatafatçı, -yalaka, -yılışkan (Demirel 2006: 213), -yüzsüz(Demirel 2006: 214),
Dalkavukluk yapmak	-ezilmek (YTS 1983, s.88), - gavuğu ıgramak (Doğan2009: 239), -türküsünü çağırmak, -yaltaklanmak,
Dedikodu	-fısıltı, -nifak (Demirel 2006: 160), -ozan (DS, C.IX, s.3305), -müzevvir, -söylenti(DS, C.X, s.3684), -söz sav (DS, C.X, s.3685),

	-şası (DS, C.X, s.3751), -tandırılama (DS, C.X, s.3819),
Dedikoducu	-ağı kara (DS. C.I s.107), -ad çekici (DS. C.I s. 65), -alaktarıcı (DS. C.I s. 177), -arayışçı (DS, C.I, s.301), -ayaklı gazete (M. A. Çelik), -çakıştırıcı (DS. C.III s.1045) -çaşarat (D. Çelik) -çantacı (D. Çelik) -çaşut (DS. C.III s.1085), -dırleşmek (DS, C.IV, s.1471), -dilci (DS, C.IV, s.1492), -elağız (DS, C.V, s.1702), -gazeteci (B. Irmak) -guyruhlu (DS, C.VI, s.2204), -fitçi (Demirel 2006: 92) -fitneci, -hürriyet (A. Çelik), -indir kaldır (DS, C.VII, s. 2540), -irdelemeyh (DS. C. VII s. 2547) -laf taşıyan (Bayram Irmak) -mişmişci, -yarışık vermek, -yaygaracı, -yaygan (DS, C.XI, s.4209), -yaygaracı
Deli	-akıl fukarası, -akıl hastası (TS, C.I, s.65), -gözenti (DS, C.VI, s.2180), -kafası bozuk (C. Y. Aksu), -psikopat (Demirel 2006: 174) -tat (DS, C.XII, s.4741)

	-yordanlı (DS, C.XI, s.4297) -zal (DS, C.XI, s.4345)
Delirmek	-akli dengesi bozuk olmak (Özyıldırım 1996: 19), -aklını yitirmek (TS, C.I, s.68), -çalınmak (DS. C.III s.1055), -fittirmek (Demirel 2006: 92),
Deprem	-afet -Allah'ın emri (DS, C.I, s.223), -sallantı, -tehlike (DS, C.X, s.3861),
Dertsiz kimse	-gamsız, -ferah (Demirel 2006: 92) -havaî (Demirel 2006: 103), -hoppa (Demirel 2006: 107), -uçarı,
Difteri	-karabakma (DS, C.VIII, s.2637), -kızıl avru(DS, C.VIII, s.2863), -kuş kuyruğu (DS, C.VIII, s.3016),
Dilenci	-deşirici (M. A. Çelik) -geda (Demirel 2006: 95), -isteyici, -kazancı,
Dilenmek	-addallanmak (DS, C.I, s.16) -el açmak (TS, C.I, s.803), -istenmek (DS, C.VII, s.2554) -kapınmak(DS, C.VIII, s.2633), -mendil sermek,
Dilsiz	-ahraz (DS. C.I s.119), -kazak(DS, C.VIII, s.27102), -lal, -tat (DS, C.X, s.3841)
Dirayetsiz	-beceriksiz,

	-bilgi ve becerisi olmayan, -iktidarsız, -kabiliyetsiz, -zayıf
Diyabet	-şeker -şeker hastalığı (TS, C.I, s.680),
Dizanteri	-burgun (DS, C.II, s.798), -ıgınlık (DS, C.VII, s.2456), -iç ağrısı (DS, C.VII, s. 2503), -kanlı bağlam (DS, C.VIII, s.2625), -kuru buru (DS, C.VIII, s.3011),
Dövmek	-ıslatmak (TS, C.II, s.1316), -iki seksen uzatmak, -kızılılık hoşafı içirmek (DS, C.VIII, s.3011), -öfelemek (DS, C.IX, s.3313), -pataklamak, -postunu taramak (DS, C.IX, s.3472), -tartaklamak, -yaslamak(DS, C.XII, s.4815)
Dolandırıcı	-al kaçıcı (DS, C.I, s.222), -ayyar (TS, C.I, s.203), -düzenbaz, -hilekâr, -kaytaz (DS, C.VIII, s.2709) -ütücü (DS, C.XI, s.4080), -üç kağıtçı (TS, C.IV, s.3007), -yatak (DS, C.XI, s.4199),
Domuz	-adı batasıca (DS, C.I, s.66), -adını eller alsın (DS, C.I, s.66), -adiyaman (DS. C.I s.67), -anduk (DS. C.I s. 230), -azılı (Çağatay 1974: 367),

	-bal yiyen (Aksan 2007: 99) -bangış (Çağatay 1974: 367), -canavar (DS. C.III s.854), -civan (Çağatay 1974: 367), -çalguç (DS. C.III s.1053), -dağda gezen (DS, C.III, s.1324), -gaban (DS, C.VI, s.1884), -gara canavar (DS, C.VI, s.1918), -hınzır(TS, C.I, s.1243), -kara böcü (DS, C.VIII, s.2638), -kehten bakan(DS, C.VIII, s.2722), -kesegen [erkek domuz] (DS, C.VIII, s.2760), -kötü hayvan (DS, C.VIII, s.2982), -moza[domuz yavrusu] (DS, C.IX, s.3212), -mahluk, -öcü (DS, C.IX, s.3308) -sözüm ona (Aksan 2007: 99), -yalınsak (Çağatay 1974: 367), -yaramaz (Üstüner 2009: 29),
Domuzlu	-Denizli,
Düşman	-elbiz (DS, C.V, s.1704), -hasım (B. Çelik), -karşı taraf (TS, C.II, s.1570)
Düşmanlık	-âdâvet (Demirel 2006: 12), -davalı (Y. Aktaş), -husûmet (TS, C.II, s.1291) -kan davalı olmak (B. Çelik)
Düzensiz konuşmak	-abuk-sabuk (Demirel 2006: 10), -gelişi güzel, -saçmalamak, -saçma sapan,

	-safсата(Demirel 2006: 178),
--	------------------------------

E

Kavram	Örtmece
Eloğlu	-Türkoğlu (Kahraman Maraş)
Ergenlik	-akıl baliğ, -baliğ(Demirel 2006: 38), -buluğ çağı,
Eroin	-beyaz -beyaz melek, -mal
Eroinman	-bağımlı (TDK 2005, 177), -içici (TDK 2005, 930), -kullanıcı (E. Soyşen), -madde bağımlısı (S. Ustaahmetoğlu), -otçu (M. M. Poyraz),
Evlatlık	-beslengi (YTS 1983, s.31), -cecem (DS. C. III s.873), -kollama, -omuzu soğuk -sığıntı, -üvey evlat
Esrar	-maşlık (YTS 1983, s.153), -zevzek (YTS 1983, s.257), -mal,
Esrar keş	-bağımlı (TDK 2005, 177), -içici (TDK 2005, 930), -kullanıcı (E. Soyşen), -madde bağımlısı (S. Ustaahmetoğlu), -otçu (M. M. Poyraz),
Eş cinsel	-gay, -top,

	-homoseksül, -kıbar oğlan, -yuvarlak,
Eşek	-ankır hacı (DS, C.I, s.274), -avanak (DS, C.I, s.375), -düldül (DS, C.IV, s.1627), -hınbıl (DS, C.VII, s.2363), -işek (YTS 1983, s.119), -kara kaçan -merkep (TS, C.III, s.1948), -mervan (DS, C.IX, s.3171) -uzun kulaklı (TS, C.IV, s.3003)
Eşek lalesi	-mavi zambak,
Eşek yavrusu	-karakaçan (DS, C.VIII, s.2645) -kiri(eşek yavrusu), -sıpa, -ufacık (DS, C.XI, s.4024),
Evde kalmış	-bağrı geçmiş, -bakir (Demirel 2006: 38), -bekar (Demirel 2006: 41), -el değmemiş, -kısmeti kapanmış, -kız oğlan kız -koklanmamış, -koklanmamış gül,
Evlilik dışı ilişki	-dost, -flört,
Evlilik dışı ilişkide bulunmak	-beraber olmak, -çıkmak (E. Soyşen), -dost tutmak, -görüşmek, -harama uçkur çözmek, -iş pişirmek,

	-kaçamak (Demirel 2006:125), -kırık tutmak, -mercimeği fırına vermek, -oynamak, -oynaşmak, -uçkuruna sahip olamamak,
--	--

F

Kavram	Örtmece
Faiz	-asıq(DS. C. I s.296), -gecikme zammı (Üstüner 2009: 169), -fiyat ayarlaması (Üstüner 2009: 169) -işlenti, -kâr payı (Üstüner 2009: 169), -nema (B. Oruç Aslan), -vade, -vade farkı, -zamma (Üstüner 2009: 169)
Fakir	-ayransız (DS, C.I, s.365), -abıca (DS, C.I, s.365), -aktul (DS, C.I, s.317), -cıbr (YTS 1983, s.45), -durumsuz (DS, C.IV, s.1608), -eli koynunda, -gedâ (TS, C.II, s.974) -fukara, -hazan (DS, C.VII, s.2322), -kamus (YTS 1983, s.148), -möhlüz (M. A. Çelik) -omuzu soğuk, -yohlu (M. A. Çelik), -meteliksiz, -tığ (DS, C.X, s.3908),

Falcı	-arpacı (YTS 1983, s. 13),
Fare	-bistik (DS, C.II, s.670), -kesegen(DS, C.VIII, s.2760), -küçül (DS, C.VIII, s.3025), -mere (DS, C.IX, s.3167), -sergen gezen (DS, C.X, s.3588), -sıçan,
Fedai	-adam, -badi gard, -güvenlik, -güvenlik görevlisi, -kapıcı, -koruma,
Frengi	-bezeme (Koç 2010: 86), -kif (DS, C.VIII, s.2870), - kötü yara(DS,C.VIII,s.2983), -külleme (DS, C.VIII, s.3030), -seçime –yerince, -şerbetleme (Koç 2010: 86),
Felaket	-afat (Allah afatından saklasın) -afet (Demirel 2006: 13) -engebe,
Felç	-alınmış (DS. C.I s.199), -engi (DS, C.V, s.1753) -inme (TS, C.II, s. 1400), -inme inmiş, -iteli (DS, C.VII, s.2568), -nüzul (Bilginer 2001: 442), -sanıldak (DS, C.XII, s.4669) -tutulmak (DS, C.X.s. 4001), -yıldırım (DS, C.XI, s.4267), -yatağan (DS, C.XII, s.4816), -yatalak,

Fırtına kuşu	-deniz ördeği (Bilginer 2001: 443),
--------------	--------------------------------------

G

Kavram	Örtmece
Gelincik hastalığı	-uğralanmak (DS. C.XI s.4027)
Genel ev	-andız (DS, C.I, s.261), -bed deresi (Ankara), -berdel hana (DS. C. II. s.530), -fuhuş yeri, -kemiklik (DS. C.VIII. s.2739), -kerhane (Özyıldırım 1996: 19), -mektep, -malum ev (B. Oruç Aslan), -osmanın yeri (Kırşehir), -umumhane, -yüksek kaldırım (İstabil),
Geveze	-ala ağız (DS, C.I, s.170), -ağzı açık (DS. C.I s.106), -boşboğaz, -çenesi kuvvetli (S. Ustaahmetoğlu), -ebe, -farfara (Demirel 2006: 90) -sır tutmaz, -kalabalık ağız, -lafa boğan, -lafazan, -la la dövmek (Doğan 2009: 239), -ozan (DS, C.IX, s.3305), -patavatsız (Demirel 2006: 170) -sölegen (DS, C.X, s.3677), -yünağız,
Gevur dağı	-Nur dağı
Gusul olmak	-abdestsiz olmak,

	-cünüp olmak, -hamacı olmak, -ihtilam olmak, -kamyon devirmek, -tır devirmek,
Gusul abdesti	-boy abdesti,
Güç gösterisi (erkekler için)	-ağalanmak (Demirel 2006:13), -ahkam kesmek, -babalanmak, -posta koymak,

H

Kavram	Örtmece
Hastalık	-alıcı (DS. C.I s.195), -ağrı, -araz, -can alıcı (DS. C.III s. 854) -çor -dert, -hastırak (DS. C.VII. s. 2300) -humma (Özyıldırım 1996: 19), -illet, -malûl, - maraz, - maraza, -rahatsız, -sağır -sayrılık, -sökeli, -şifa, -yiyik, -zort,
Hamam böceği	-karafatma (Çağatay 1974: 370)

Hamile	-ağırlaştı, -ağır ayak (DS. C. I s.91), -anne adayı, -ayağı ağır (DS. C. I s. 341), -aylı, -boğazlı, -boyu (DS, C.II, s.746), -buaz, -boğaz -buyalacı, -buzalacı, -gargın, -göde (DS.C.XII, s. 1510) -gömanlı, -gömenli, -gömenci, -gövdeli (DS, C.VI, s.2167), -gunnayıcı (D. Çelik), -hunnacı, -hunnayıcı, -iki canlı, -karnı burnunda -kuzulacı, -portlacı, -türük, -üzerli, -üzeri yüklü (DS, C.XI, s.4085), -yüklü (DS, C.XI, s.4328),
Hamile olmak	-çocuk beklemek (M. F. Karatut), -gebe kalmak, -karnı olmak (DS, C.VIII, s.2667), -karnı şişmek,
Hapishane	-alaca (DS. C.I s.175),

	-bastırık (DS. C.II s.547), -çilli (DS. C.III s.1219), - dam, -eşek cenneti (DS. C.V s.1789), -içeri -mapus, -salaca, -tutukevi,
Hortlak	-goncolos, -mekir nekir(DS, C.XII, s.4590) -obur(DS, C.IX, s.3261), -ökeş, -ubur (DS. C.XI s.4019) -zombi

İ

Kavram	Örtmece
İbrişim kuşu	-ipek böceği (Bilginer 2001: 443)
İdam	-darağacı, -yağlı ip (TS, C.IV, s.3099),
İdam etmek	-darağacına çekmek, -asmak, -ıdam sehpası çıkarmak, -sallandırmak (TS, C.IV, s.2427),
İçki	-anzorot (DS, C.I, s.282) -aslan südü, -sucu (DS, C.X, s.3687),
İçki içmek	-akşamcı (K. Baş), -ayyaş (Demirel 2006: 32) -bekrî (TS, C.I, s.288) -dem çekmek (TS, C.I, s.614), -dut (Gecekuşu 2006: 100), -işret etmek (TS, C.I, s.614),

	-sarhoş olmak,
İğne	-enjektör (Bilginer 1997: 442),
İflas etmek	-batmak, -hapı yutmak, -kepenk kapatmak, -topu dikmek,
İftira	-kara (DS, C.VIII, s.2637), -leke (A. Pınarlı),
İftira etmek	-garamet çalmak (Doğan 2009: 239) -kara çalmak (TS, C.II, s.1546),
İftiracı	-ağzı kara (DS. C.I s.107), -malacı (M. A. Çelik),
İnançsız kimse	-Allahsız -ataist, -imansız -inkarcı (M. Akkaya) -kitapsız, -secdesiz, -tövbesiz, -zındık (Demirel 2006: 215),
İnkibaz	-kabızlık (TS, C.II, s.1399) -peklik,
İshal	-amel (M. F. Karatut) -babisa/babitsa (Koç 2010: 86), -bozgun (DS, C.II, s.751), -burgu/ -burgun/ -burğun/ -buruğ/ - burulgan (Koç 2010: 86), -değgin (DS. C.IV, s. 1401) -dırık (Koç 2010: 87), -güveleme (DS, C.VI, s.2240), -hörlek (Koç 2010: 89), -hötürük (Koç 2010: 89), -ıgınık/-ığnık/-ıkınıh/-ıkıntı/-iğnik/-

	iğnik/ -iyindirik/ -iyinik/-iynik (Koç 2010: 89), -iyindirik (DS, C.VII, s.2574), -ısgal (Koç 2010: 89), - ötrek/ -ötrük/ -ötürek/ -ötürgeç/ - ötürüg/ -ötürük (Koç 2010: 92), -özağrısı (DS, C.IX, s.3368), - söggünlük (Koç 2010: 93), -şivil (DS, C.X, s.3789), -tırıh (Koç 2010: 93), -tersi bozuk -törtör (Koç 2010: 93), -virik (Koç 2010: 93), -yakı (DS, C.XI, s.4128),
İshal olmak	-bayram beyi olmak (DS, C.II, s.584) -bey olmak, -bozguna düşmek (DS, C.II, s.751), -motoru bozmak (V. Çelik), -ötürmek (DS, C.IX, s.3359), -sürgün olmak (DS, C.X, s.3720), -törlemek (DS, C.X, s.3984),
İsyan	-ayaklanma (Demirel 2006: 30), -baş kaldırma, - tencere kaldırma,
İşemek	-abdest bozmak (TS, C.I, s.5), -çiçek toplamak, -çişlemek (DS. C.III s.1240), -etin suyunu sıkmak (M. Şahin) -idrar (TS, C.II, s.1817), -ihtiyaç gidermek, -işegen (YTS 1983, s.119), - küçük abdest bozmak (TS, C.II, s.1817),

	-küçük su dökmek (TS, C.IV, s.2608), -saç taramak, -salmak, -suyu sıkmak (M. F. Karatut), -tabakhane yetişmek, - törlemek (DS, C.X, s.3984),
İşsiz	-amele, -avare (Demirel 2006:29) -aylak(Demirel 2006: 31), -eli koynunda, -kaldırım mühendisi (B. Oruç Aslan), -serbest meslek,
İtburnu	-kuřburnu,

K

Kavram	Örtmece
Kaba	-abansız (DS. C.I s.9) -abullabut (Demirel 2006: 10) -âmiyâne (Demirel 2006: 23) -andaval (Demirel 2006: 24) -anlayışsız, -kütük (Demirel 2006: 144) -maganda (Aktunç 1998: 202) -zırık (B. Çelik) -zonta (Aktunç1998: 318) -zöplek (B. Çelik)
Kaçak	-evraksız -firari, -kaldırım altı,
Kaçırmak	-dağ kaldırma, -zorla alıkoymak,
Kadının cinsellik organı	- aş (DS. C. I, s. 117), -bilik (DS. C. II, s. 693),

	-börek (DS. C. II, s. 769), -fincık (DS. C. II, s. 769), -kâse (DS. C. VIII, s. 2674), -kıl evi (DS. C. VIII, s. 2796),
Kaka yapmak	-abdest bozmak (TS, C.I, s.5), -bankaya para yatırmak, -büyük abdest almak (TS, C.I, s.5), -çiçek toplamak, -def-i hacet kılmak(TS, C.I, s.600), -dışkı, -gaita (TS, C.I, s.4), -hacet gidermek (S. Tolkun) -ihtiyaç gidermek, -saç taramak, - tabakhane yetiştirmek, -tahretlenmek,
Kanser	-basra(DS, C.XI, s.4260), -eşşekgumması, -incitme beni (TS, C.II, s.1394), -habis (TS, C.II, s.1091), -hücre büyümesi, -apitik hücre çoğalması, -kötü hastalık, -öldürücü -sınnan(DS, C.XII, s.4690), -tüberküloz -tümör, -ürkütücü, -yemece, -yepeme, -yeyilmek(DS, C.XI, s.4260), -yiyici yara, -yöreme,

Kapıcı	- apartman görevlisi, -görevli,
Kargaşa	-allak bullak, (Demirel 2006: 22), -hengâme (TS, C.II, s.1226)
Karı	-baş tacı, -(çocuğun ismi söylenerek örn. Ali'nin) annesi, -bizimki (Demirci 2008: 29), -bizim hatun (Demirci 2008: 29), -eş, -evdeki, -evdeş (YTS 1983, s.87), -hanım, -hatun, -horanta, -kaşık düşmanı, -zevce,
Katarakt	-aksu(Bilginer 2001: 442) -albasma (Bilginer2001: 442)
Kavga etmek	-atışmak (Demirel 2006: 29), -boğuşmak, -dalaşmak, -girişmek, -kapışmak, -kaşımak, -kaşınmak, -kozlar paylaşmak, -örülmek (DS, C.IX, s.3353) -papaz olmak, -patlatmak, -şışlemek, -şışirmek, -ufalamak(DS. C.XI s.4024)

	-ugundurmak (DS. C.XI s.4025), -vuruşmak, - yargı yarmak (Doğan 2009: 240),
Kefen	-çadır (DS. C.III s.1032), -melez (DS, C.IX, s.3156, -tef (DS, C.XII, s.4745), -yakasız gömlek (DS, C.XI, s.4128),
Kel	-ağbaş, -alazlık (DS. C.I s.187), -ayaz (DS. C.I s.349), -bozalak (DS, C.II, s.749), -çal baş (DS, C.III, s.1050), -dazlak, -kayran baş (DS, C.VII, s.2707), -kır (DS, C.VIII, s.2814) -kıtır (DS, C.VIII, s.2847),
Kertenkele	-allâsoğen (DS. C.I s.224), -el öpen (DS. C.V s.1726), -emecen (DS. C.V s.1731),
Katil	-eli kanlı, -câni, -maganda, -sındırıcı (DS, C.X, s.3610)
Kıç	-basen (Özyıldırım 1996: 19), -kaba etler (TS, C.II, s.1463), -kalça, -kıcır kemiği (DS, C.VIII, s.2784) -kut kemiği (DS, C.VIII, s.2784), -oturma yeri (Güneş 2009: 66) -sofra(DS, C.X, s.3654),
Kızılıcık	-çiçek hastalığı (DS, C.VIII, s.2864),
Kimsesizler yurdu	- aş evi, -bakım evi,

	-barınak, -huzur evi, -sığınak, - yuva, -yaşam alanı -yaşlılar yurdu,
Kibirli/ ukala	-afilli (Demirel 2006: 13), -ağzı yelli (DS. C.I s.107), -alduruk (DS, C.I, s.210) -artis (M. A. Çelik) -burnu büyük, -çalımlı -ekebir (DS, C.V, s.1692), -görmedik, -godaman (M. A. Çelik) - fiyakalı, -kodaman (Demirel 2006: 136), -kokana (Demirel 2006: 137), -övüngeç, -payalı, -sonradan görme, -şişgin, -tok (DS, C.X, s.3946), -yüksekte atan
Kin tutmak	-eğri bakmak (B. Çelik), -şişgin olma,
Kızamık	-ilmece (DS, C.VII, s.2532) -kızılılık (DS, C.VIII, s.2864), -köme (DS, C.VIII, s.2956), -peryandı (DS, C.IX, s.3403),
Koca	-adam, -bey, -bizim herif (Demirci 2008: 29),

	-(çocuğun ismi söylenerek örn. Ali'nin) babası, -efendi, -er, -eş -herif,
Kokaryalı	-Güzel yalı (İzmir),
Kolera	-çarık çıkartmaz (DS, C.III, s.1081), -çıpıt hastalık, -göğertme (DS, C.VI, s.2113), -gövertme, -gurilla, - iç ağrısı (DS, C.VII, s. 2503), -kusağ (DS, C.III, s.3013), -kusah (DS, C.XII, s.4573), -kirli paçavra (DS, C.VIII, s.2880) -ölet (DS, C.XII, s. 4623)
Koma	-bitkisel hayat (Bilginer 2001: 442), -yoğun bakım,
Korkak	-ak göz (DS, C.I, s.149), -ala göz (DS. C.I s.173), -cebîn (TS, C.I, s.435), -gevşek (M. A. Çelik) - ılğın (DS, C.VII, s.2470), -muhanet (DS, C.IX, s.3217), -namert (TS, C.III, s.2081), -ökçesiz(DS, C.IX, s.3325), -ödsüz (D. Çelik), -ödlek (A. Demiraslan), -ubuz (DS. C.XI s.4019) -uçuhlu (DS, C.XII, s.4781), -udlek (DS. C.XI s.4024) -tabansız (TS, C.IV, s.2712),

	-tek damar (DS, C.X, s.3862), -tırsak (M. A. Çelik) -yüreksiz,
Korkmak	-abalamak (DS. C.I s.7) -aman dilemek (Demirel 2006: 22), -beliñlemek (YTS 1983, s.30), -ocunmak (YTS 1983, s.159), -uçunmak (DS. C.XI s.4022),
Korku	-fobi (Demirel 2006: 93) -kabus
Koyungözü	-inci çiçeği,
Köçek	-dansöz, -oryantal, -oyuncu (YTS 1983, s.165), -rakkas
Köpek balığı	-pamuk balığı (Bilginer 2001: 443),
Kör	-alîl(TS, C.I, s.97), -âmâ (DS. C.I s. 95), -dünyası kararmak, -görme özürlü (Özyıldırım 1996: 19), -göz buğu (DS, C.VI, s.2176), - gözü sönmek(TS, C.II, s.1049), -ışksız, -naşal (DS, C.IX, s.3241) -özen, -şâşa (DS, C.X, s.3751),
Kötürüm	-alkın (DS. C.I s.194), -küt (DS, C.VIII, s.3052) -malûl (TS, C.III, s.1894), -oturak (DS, C.IX, s.3295), -topaç (DS, C.X, s.3961) -töker (DS, C.X, s.3979), -yaylı (M. A. Çelik),

Kuduz	-esiren (DS, C.V, s.1782),
Kuma	-ecer gelin, -uluca (DS, C.XI, s.4034), -yeni gelin,
Kusmak	-çıkarmak (G. Akgün), -böhürmek (DS, C.II, s.767), -içini öğmek (D. Çelik) -istifrağ etmek (TS, C.II, s.1425) -kaytarmak (DS, C.VIII, s.2709), -öğmek (DS, C.XII, s.4621), -öğümek (DS, C.IX, s.3319), -yürek etmek (DS, C.XI, s.4333)
Kusur	-âdem (DS, C.I, s.65) -eksiklik, -kabahat (TS, C.II, s.1464) -nakısa, -noksan, -özür,
Kuş gribi	-H5N1
Kürtaj	-aldırma (C.Y. Aksu), -anne karnında saldırı, -masaya yatmak (M. Urhal),

M

Kavram	Örtmece
Meme	-emme (DS. C. V, s. 1730), -göğüs (TS, C.II, s.1019), -göğüslü (TS, C.II, s.1020), -ham ayva (DS. C. VII, s. 2264), -hava yastığı, -kafa (Ç. Çelik), -memek (YTS 1983, s.153) -yaka (DS, C.XI, s.4127),

	-yakalı (DS, C.XI, s.4127),
Meni	-akmık (DS. C. I, s. 159), -atak (DS. C. I, s. 365), -bel (DS. C. II, s. 605), -döl, -gül (DS., C. VI, s. 2216), -sperma,
Mezar/ mezarlık	-daşkı köy (DS, C.IV, s.1377), -gömeç (DS, C.VI, s.2148), -gör (DS, C.VI, s.2157), -haşhaş (DS, C.VII, s.2302), -hece taşı (DS, C.VII, s.2325), -hıdırlık (DS, C.VII, s.2357), -lahit (TS, C.III, s.1841), -kabir (TS, C.II, s.1467), -kabristan (TS, C.II, s.1465), -kara dam (DS, C.VIII, s.2641), -kara toprak (TS, C.II, s.1557), -kara yer (TS, C.II, s.1547), -kara yorgan (Ç. Çelik), -kel (DS, C.VIII, s.2724), -servi altı, -sin (M. Şahin), -tahtalıköy -türbelik (DS, C.X, s.4013),

N

Kavram	Örtmece
Nazar	-çakır göz (G. Akgün), -dansımak (D. Çelik) -göz değmek (Seyyar 2003: 308), -gözü çakal (A. Çelik)
Nezle	-ağır engini (Koç 2010: 85),

	-ağız eskisi (Çağatay 1974: 371), - ara çoru/ -ara derdi/ -ara hastalığı/ - aralık hastalığı/ -ara salımı (Koç 2010: 85), -cıncıla (Koç 2010: 86), -çor (Koç 2010: 87), -dank/ - dankalak (Koç 2010: 87), - engi (Koç 2010: 88), -engin (Koç 2010: 88), -horik (Koç 2010: 89), -kesekle (Koç 2010: 91), -kötüce (Koç 2010: 91), -nuzla (Koç 2010: 92), -pısırik (Koç 2010: 92), -salım (Koç 2010: 92), -sangra/ -sanra/ sanrağı (Koç 2010: 92), -sav (Koç 2010: 92), -sargı (Koç 2010: 92), -şoba (Koç 2010: 93), -şor (Koç 2010: 93), -tınav (Koç 2010: 93), -tümü (Koç 2010: 93),
Namussuz	-adi (M. A. Çelik) -ahlaksız, -aşağılık, -azmış, -kanı bozuk (M. A. Çelik) -karaktersiz (TS, C.IV, s. 2640), -kiblesini şaşırmış, -kıtıpiyos (TS, C.II, s.1675) -mayası bozuk (TS, C.III, s.1916), -niyeti bozuk (M. A. Çelik) -özü kara (DS, C.IX, s.3373),

	-soysuz (TS, C.III, s.1916), -sütü bozuk (TS, C.IV, s. 2640), -uygunsuz (TS, C.IV, s.2989), -yaramaz (adam/kadın),
--	--

O

Kavram	Örtmece
Orospu/ fahişe	-alûfe -addırık (DS, C.I, s.65), -alaşa (DS, C.I, s.199), -andız (DS, C.I, s.261), -aspak (DS. C.I s. 298), -aşüfte (Demirel 2006: 28) - ayağı bozuk (DS. C.I s.339), -ayağı dışarı (DS. C. I s. 341), -ayağı garıncalı (DS. C. I s. 341), -ayakçı karısı (DS. C. I s. 342), -bandırmalı (DS, C.II, s.519), -bardel (DS, C.II, s.530), -başı dışarı (DS, C.II, s.559), -baştan çılgın (DS, C.XII, s.4446), -böcek (DS, C.II, s.757), -damarı kırık (DS, C.IV, s.1350), -düşkün (TS, C.I, s.753), -düşkün kadın, -ergi (DS, C.V, s.1768), -eli beratlı (DS, C.V, s.1715), -ellenmiş dillenmiş (TS, C.I, s.822), -eteğine eğri (DS, C.V, s.1796), -fahişe, -fettan (Demirel 2006: 92), -güvende (DS, C.VI, s. 2240), -hayat kadını,

	-hoşu (DS, C.VII, s.2417) -iffetsiz (N. Akdeniz), -kaynaşık (DS, C.VIII, s.2705), -kaldırım kuşu -kaynaşık (DS, C.VIII, s.2705), -kınalı (DS, C.VIII, s.2805), -koket (TS, C.II, s.1713), -kötü kadın (TS, C.II, s.1763) -makine (R. Oğuz), -muameleci (Aktunç 1998: 218) -malta (DS, C.IX, s.3114) -oynak kadın, -önlük (DS, C.IX, s.3341), -paçoz (Aktunç 1998: 228), -seçme (DS, C.X, s.3564), -sermaye (Aktunç 1998: 256), -sinek (DS, C.XII, s.4698), -şıllık (Demirel 2006: 195), -tensuz (DS, C.X, s.3880), -ters ayakkabı (DS, C.XII, s.4754), -vesikalı(TS, C.IV, s.3071), -yollu (DS, C.XI, s.4290), -yosma (Demirel 2006: 214),
Orospu olmak	-ayağa çıkmak (DS. C.I s.338), -fingirdemek (Demirel 2006: 92) -kucaktan kucağa gezmek, -ortaya düşmek (TS, C.III, s.2180), -sokağa düşmek, -ünlenmek (DS, C.XI, s.4066),
Osurmak	-bırakmak (K. Baş), -bombalamak (M. F. Karatut), -gaz çıkarmak, -kavara (Aktunç 1998: 1689),

	-koyurmak, -salmağ (DS, C.XII, s.4667), -rahatlamak, -yellenmek (R. Oğuz),
--	---

Ö

Kavram	Örtmece
Öküz urganı	-ak sarmaşık,
Ölmek	- adres değiştirmek (Türkmen 2009: 134), -ahirete intikal etmek (Bilginer 2001: 442), -ahiret yolcusu olmak (Türkmen 2009: 134), - Allah'ın davetine icabet etmek (TS, C.I, s.104), -Allahla buluşmak, -ansızın uğramak (DS, C.I, s.280), -arka kapıdan çıkmak (TS, C.I, s.142), -atılıp gitmek(DS, C.I, s.369), -avuşmak (DS. C.I s.338), - bir avuç toprak olmak (TS, C.I, s.185), - bekâ âlemine göçmek (Demirci 2008: 27), - can borcunu ödemek (Türkmen 2009: 134), -canı çıkmak (TS, C.I, s.425) -can vermek (TS, C.I, s.423), -dar-ı bekaya irtihal etmek (Türkmen 2009: 134), -defteri dürülmek (TS, C.I, s.601), -dindirmek (DS, C.IV, s.1501), -don değiştirmek (DS, C.IV, s.1559), -dumanı tütmez olmak,

	-dünyadan göçmek (TS, C.I, s.748), -dünyaya gözlerini kapamak (TS, C.I, s.749), -dünyasını değiştirmek (Türkmen 2009: 134), -dünyadan nöbetini kesti, -dünyaya veda etmek (TS, C.I, s.749), -eceli gelmek (Özyıldırım 1996: 20), - ecel şerbeti içmek (Bilginer 2001: 443), - edebi istirahatgâhına uğurlamak (Demirci 2008: 27), -eks (x) olmak (Bilginer 2001: 442) -el çekmek(TS, C.I, s.804), -emaneti teslim etmek, - emirhak vaki olmak (Türkmen 2009: 134), -fişini çekmek, -geçinmek (DS, C.VI, s.1962), -göçmek (Bilginer 2001: 442), -gergek olmak (DS, C.VI, s.2000), -geş olmak (DS, C.VI, s.2007), -gider gelmez (DS, C.VI, s.2074), -gitmek (TS, C.II, s.1010), -gongoyu dikmek (DS, C.VI, s.2101), -göcemek (DS, C.VI, s.2119), -göçmek (TS, C.II, s.1018), -gözlerini kapamak (TS, C.II, s.1046), -gözleri kapanmak (TS, C.II, s.1047), -gözünü yummak (TS, C.II, s.1052), -gözlerini hayata yummak, -gözüne kara toprak dolmak (TS, C.II, s. 1050), -gözünün karası gitmek,
--	--

	-gümbürdemek (DS, C.VI, s.2221), -günü dolmak (Türkmen 2009: 134), -günü yetmek, -hadlamak (DS, C.VI, s.2250), -hakkın rahmetine kavuşmak (Demirci 2008: 27), -hayata gözlerini kapamak (TS, C.II, s.1197), -hayatıyla ödemek, -hakka yürümek (Bilginer 2001: 441), -iki eli yanına gelmek, -intikal etmek, -irtihâl etmek (TS, C.II, s.1415), - kara toprağa aş olmak(TS, C.IV, s.2907), -kaybetmek (TS, C.II, s.1595), -kayıvermek (DS, C.VIII, s.2702), -kaykılmak (DS, C.VIII, s.2702), -keçinmek (DS, C.VIII, s.2716), - kepeği tükenmek (DS, C.VIII, s.2745), -kırılmak (TS, C.II, s.1661), -kireçlemek (DS, C.VIII, s.2876), - kuşca canın vermeden (Bilginer 2001: 443), -kuyruğu titretmek, -mefta olmak, -merhum olmak, -nalları dikmek (Aktunç 1998: 364), -namazı kılınmak, -ocağı sönmek, -öbür dünyaya göçmek, -ölüm şerbeti içmek, -ömür defterini kapatmak (Türkmen 2009: 134),
--	---

	-ömür kuşu uçmadan (Bilginer 2001: 443), -ömrü vefa etmemek (Türkmen 2009: 134), -ötmek (DS, C.IX, s.3358), -patrav olmak (DS, C.IX, s.3413), -rahmete gitmek, -rahmete kavuşmak, -rahmet-i rahmana kavuşmak (Türkmen 2009: 134), - rahmeti rahmana vasıl olmak (Demirci 2008: 27), -rahmetli olmak, -rahmetlik olmak, - ruhunu teslim etmek (TS, C.III, s.2380), -sapıtma ağacına çarpmak, -semadan gelmek (DS, C.X, s.3592), -sırasını salmak (DS, C.X, s.3615), -somurtmak (DS, C.XII, s.4703), - son nefesini vermek (Türkmen 2009: 134), -son uykusuna yatmak, - sonsuzluğa intikal etmek (Türkmen 2009: 134), -şişmek (DS, C.X, s.3788) -toprağa düşmek (TS, C.IV, s.2907), -toprağa girmek (TS, C.IV, s.2907) -tabanı genişlemek (DS, C.X, s.3797), -toprağa girmek (TS, C.IV, s.2907), -toprağa karışmak, -toprak olmak (TS, C.IV, s.2907), -tünemek (DS, C.X, s.4011), -vadesi dolmak (Bilginer 2001: 442),
--	---

	-vadesi gelmek (TS, C.IV, s.3036), -vadesi tamam olmak, -vadesi yetmek, -veda etmek, -vefat etmek (TS, C.IV, s.3062), -yenik düşmek, - yensiz-yakasız gömlek giymek (Bilginer 2001: 443) -yetmek (TS, C.II, s.1074), -yıldızı kaymak, - yaşamını yitirmek (Türkmen 2009: 134), -zıfırı tüketmek (DS, C.XI, s.4366), -züyüt olmak (DS, C.XI, s.4402),
Ölüm	-ahiret uykusu (TS, C.I, s.55), -buz kesti, -çökel (DS, C.III, s.1281), -ecel (TDK 2005: 598), -karayazı (DS, C.XII, s.4535), -kara yol, -kara deve (DS, C.VIII, s.2642), -kısmeti idi, -öleş (YTS 1983, s.167), -salaca (DS, C.XII, s.4664), -şeb-i aruz, -uçtu,
Ölmek üzere olan kimse	
Ölü çiçeği	-altıncık
Ötenazi	-cana kıymak (TS, C.I, s.424), -intihar etmek, -kendine kıymak (TS, C.II, s.1627),

P

Kavram	Örtmece
Peri	-geçkin (DS, C.VI, s.1963), -gezer (DS, C.VI, s.2022), -hayalet, -ili (DS, C.VII, s.2522), -sayıp (DS, C.X, s.3559), -umacı (DS, C.XI, s.4036) – uçuk (DS, C.XII, s.4781),
Perili yer	-ili yer (DS, C.VII, s.2529), -uğursuz yer,
Peri çarpması	-oğrak (DS, C.XII, s.4609), -peri sever olmak (M. A. Çelik) -uğrağa gelmek (DS, C.XI, s.4026), -uğramak (DS, C.XI, s.4027) -uğrağa basmak (DS. C.XI s.4026) -uğrağa gelmek (DS. C.XI s.4026) -yel uğrama (D. Çelik)
Peygamber	-adı güzel kendi güzel, -efendimiz, -elçi, -emanet, -en büyük insan, -fahr-i kâinat efendimiz, -fetanet, -fevkalbeşer (Demirel 2006: 92) -gül yüzlü, -hak peygamber, -hatemü'l- embiya -iki cihan serveri, -iki cihan güneşi, -ismet -nebii,

	-sıdk, -resul, -tebliğci,
Pezevenk/ kavat/ godoş	-aracı -ara bulucu, -başbaş (DS, C.II, s.554), -böcekçi (DS, C.II, s.755), -çöp çatan, -ekti (DS, C.V, s.1701), -gidi (DS, C.VI, s.2074), -menejer (M. F. Karatut), -muhabbet tellalı, -referans,
Piç	-ansız (DS, C.I, s.280), -alakırık (DS. C.I s. 176), -aralık dölü (DS. C.I s.260), -babası belli olmayan, -başarda (DS, C.II, s.566), -bırakıntı (DS, C.II, s.668), -besmelesiz (TS, C.I, s.306), -bulduk (DS, C.II, s.787), -çalık (DS, C.III, s.1054), -döl (DS, C.IV, s.1575), -ekdi (DS, C.V, s.1691), -emeksiz (DS, C.XII, s.4495), -evdik (DS, C.V, s.1082), -evlilik dışı çocuk (T. B. Ceylan), -fırlama (TS, C.II, s.918), - gayrimeşru çocuk (Özyıldırım 1996: 19), -gırık (DS, C.VI, s.2057), -göbel (DS, C.VI, s.2114), -handan (DS, C.VII, s.2272),

	-haram (DS, C.VII, s.2283), -kırık dölü (DS, C.VIII, s.2824), -katıklı (DS, C.VIII, s.2684), -kimdan (DS, C. VIII, s.2872), -sümbül (DS, C.X, s.3709), -şeytan tırnağı (Demirci 2008: 30)
Polis (asayiş)	-ak şapkalı, - aynasız, -çorbacı, -gayret tepe, -kol uşağı (DS, C.VIII, s.2912),

R

Kavram	Örtmece
Romatizma	-guruyel (DS, C.VI, s.2201), -kuruyel (DS, C.VIII, s.3013),
Rüşvet	-ağız bağı (DS, C.I, s.95), -algı (DS, C.I s.193), -ayağ (DS, C.XII, s.4431), -ceza, -çorba parası (R. Çelik), -el tutamağı (DS, C.V, s.1708), -gevik (DS, C.VI, s.2011), -haksız kazanç, -haraç (M. A. Çelik) -ilinti (DS, C.VII, s.2526), -irtikap (TS, C.II, s.1415), -kara para (M. A. Çelik) -kıdım (DS, C.VIII, s.2787), -kirtik (DS, C.VIII, s.2883), -örde (DS, C.IX, s.3344), -örünç (DS, C.IX, s.3354), -yemeklik (DS, C.XI, s.4241),

	-yeyim (DS, C.XI, s.4260)
Rüşvet almak	-lüpçü (DS, C.IX, s.3095), -mürtekip (TS, C.III, s.2054),
Rüşvet vermek	-haplamak (DS, C.VII, s.2280), -hediye vermek (G. Çopur), - ikram etmek (F. Singeç), -para dökmek (TS, C.III, s.2256), -yedirmek (DS, C.XI, s.4222),

S

Kavram	Örtmece
Sadaka	-bağış, -hayır hasenat, -hibe, -yardım
Sahte	-çakma -düzmece (TS, C.I, s.770), -uydurma, -hile, -dolap, - naylon,
Sakat	- bedensel engelli, -engelli, -özürlü,
Sara hastalığı	-al basma (DS. C.I s.189), -ağrı tutma (DS. C.I s.102), -bayılma (Koç 2010: 86), -belen (Koç 2010: 86), -cin çarpması (Koç 2010: 86), -dışarlık (DS, C.IV, s.1473), -dutargan(DS, C.IV, s.1611), -duturgalı (DS, C.IV, s.1611), -eser (DS, C.V, s.1780),

	-esürük (DS, C.V, s.1787), - koyanavrul (Koç 2010: 91), -oynatma (DS, C.IX, s.3303), -peri hastalığı (Özyıldırım 1996: 19), -tutaklık (DS, C.XII, s.4775), -tutalga (DS, C.X, s.3998), -uğrak (DS, C.XI, s.4026), -yellenme (Koç 2010: 94),
Sarkıntılık etmek	-allanmak (DS. C.I s.202), -izaç (Demirel 2006: 123), -rahatsız etmek, -sarkmak,
Savaş	-barış harekâtı (Üstüner 2009: 167),
Saygısız	-abdestsiz (DS, C.I, s.17), -ciddiyetsiz (C. Y. Aksu), -esneksiz (DS, C.V, s.1786), -lâubali (TS, C.III, s.1848), -mektep görmemiş (TS, C.III, s.1932), -senli-benli (TS, C.I, s.295), -taş başı (DS, C.X, s.3839)
Sevisiz	-acuze (Demirel 2006:11), -anut (Demirel 2006: 26), -omuzu soğuk (M. A. Çelik), -sıtarasız (M. A. Çelik),
Sıtma	-gızdırma (DS, C.VI, s.2070), -kızdırma (DS, C.VIII, s.2862),
Sigara bağımlısı olmak/ tiryaki	- (burnu) kemik olmak, -tekelci olmak (V. Çelik),
Sinirlenmek/ gözü dönmek	alevlenmek (Demirel 2006: 20), -asabi(-leşmek) (Demirel 2006: 27) -babalı (TS, C.I, s.215) -celallenmek, -fevri (Demirel 2006: 92)

	-kafasının tası atmak, -köpüklü (DS, C.VIII, s.2961), -nevri dönmek, -öfkelenmek, -patlamak,
Soykırım	-etnik temizlik (Bilginer 2001: 443), -jenosit (Demirel 2006: 124),
Suç	-cürüm (TS, C.I, s.472), -günah, -kabahat (TS, C.II, s.1464),
Suçlu/ günahkâr	-hükümlü, -kara yüzlü (TS, C.II, s.1548), -ters (DS, C.X, s.3894),
Sümdük	-açıkçı (DS. C.I s.52), -anaforcu (Demirel 2006: 23), -asalak (Demirel 2006: 27), - avanta (H. Irmak), -beleşçi (K. Koç), -hazırcı (H.Irmak), -lüpçü (DS, C.IX, s.3095), -miras yedi (M. A. ÇELİK), - otlakçı,
Sünnetsiz erkek/ gevrur	-kabuklu (DS, C.VIII, s.2583), -kazak (DS, C.VIII, s.2709),

Ş

Kavram	Örtmece
Şarbon	-karakabarcık (DS, C.VIII, s.2645), -sırtı yarma (DS, C.X, s.3619),
Şaşkın	-afal afal (Demirel 2006: 13) -apışık (Demirel 2006: 26),
Şeytan	-albız (DS. C.I s.190), -adı batasıca (H. Aktaş),

	-çör (DS, C.III, s.1291), -daylı (DS, C.IV, s.1389), -dizban (DS, C.IV, s.1530,), -elbiz(DS, C.V, s.1704), -gözü çıkasica, -iblis(TS, C.II, s.1324), -ilbiz (DS, C.VII, s.2518), -korkut (DS, C.VIII, s.2926), -mekir nekir (DS, C.XII, s.4590), -ocuk (YTS 1983, s.159), -teccel (DS, C.X, s.3856), -zebani (M. Akkaya),
Şeytan çarpmak	-erişmek (DS, C.V, s.1773), -ilişmek
Şeytan çarpmış	-arırhlı (D. Çelik) -uğraklı (DS, C.XII, s.4782),
Şeytan dere	-Yeşilyurt (Malatya),
Şeytan keneviri	-afrika hatmisi,
Şeytanük	-ismi güzel köy (Güngör 2008: 83)
Şişman	-abalah (DS. C.I s.6) -acar (DS, C.I, s.39), -ağır gövde (TS, C.I, s.40), -çiko (E. Demirci), -etine dolgun, -etine yarı (DS, C.V, s.1798), -hasıl (DS, C.VII, s.2299), -kilolu (Özyıldırım 1996:19), -kömbel (DS, C.VIII, s.2956), -kubat(DS, C.VIII, s.2987), -minik (Ö. Özkaya), -oldacı (DS, C.IX, s.3277), -tombul (TS, C.IV, s.2899) -toplulu (Özyıldırım 1996: 19),

	-udeş (DS. C.XI s.4023)
Şişman olmak	-gelişmek (DS, C.VI, s.1983), -kilo almak (TS, C.II, s.1691), -yağ bağlamak (DS, C.XI, s.4118)

T

Kavram	Örtmece
Tabut	-ağaç at (R. Çelik), -cansız at (TS, C.I, s.432), -imamın kayığı (M. Akkaya), -salaca (DS, C.XII, s.4664)
Tecavüz etmek	başına çökmek (M. Şahin), -ırza geçmek (G. Çopur), -ilişmek (DS, C.VII, s.2528), -kirletmek (A. Demiraslan), -lekelenmek (O. Yavuz),
Tembel	-abahan (DS. C.I s.6) -abahon (DS. C.I s.6) -açık ağız (DS. C.I s.59), -ağır ayak (DS. C. I s.91), -ağır canlı (DS. C. I s.91), -ağır daban (DS. C. I s.91), -ağır kanlı (DS. C.I s.143) , -akyavaş (DS, C.I, s.164) -âtıl (Demirel 2006: 28), -andır (DS, C.I, s.259), -çömez(DS, C.III, s.1286), -elkalem (DS, C.V, s.1713), -gızıl (DS, C.VI, s.2070), -hızan (DS, C.VII, s.2381), -kamaşık (DS, C.VIII, s.2613), -miskin(TS, C.III, s.1993), -oya (DS, C.XII, s.4617),

	-teneke (N. Akdeniz), -uysal (M.S. Karasu) -uyuntu (DS, C.XI, s.4051), -uyuşuk, -üşencek (DS, C.XI, s.4077), -üşengeç,
Tembel olmak	-erinmek (Ö. Çelik), -eringeç olmak (S. Alyaprak), -kızıl olmak (DS, C.VIII, s.2866),
Terbiyesiz	-açık saçık (C. Y. Aksu), -andız (DS, C.I, s.261), -ayarsız (DS, C.I, s.408), -aykırı (A. Ceylan), -aymaz (DS, C.I, s.426), -dekolte (TS, C.I, s.609), -edepsiz(S. Tolkun), -küfürbaz(M. Akkaya), -müstehcen(TS, C.III, s.2060), -uygunsuz (TS, C.IV, s.2989), -taşbaşı (DS, C.X, s.3839), -terkisalât (DS, C.X, s.3892),
Tezgahtar	-barmen, -işçi, -kasiyer, -satış elemanı,
Tifo	-ağrı(DS, C.I, s.109), -ağır hastalığı (Çağatay 1974: 372), -ağrıya yatmak (DS, C.I, s.111), -karayatağıl (DS, C.VIII, s.2654), -sölek(. DS, C.X, s.3675), -ter (DS, C.X, s.3888), -terleme(DS, C.X, s.3893), -terletme(DS, C.XII, s.4753),

	-yatalak/-yatalgı (Koç 2010: 94), -yatalık (DS, C.XI, s.4199),
Topal	-ağsak (DS. C.I s. 102), -bacağını çekmek (DS, C.II, s.456), -kaydur (DS. C.VIII, 2699), -uçurum(DS. C.XI s.4023)
Tuvalet	-abdesthane (TS, C.I, s.5), -aç çardak (DS. C.I s. 59), -apana (DS. C.I s.249), -artçardak (DS, C.I, s.334), -ayak yolu (DS. C.I s.339), -çarak (H. Irmak), -evdesthane (DS, C.V, s.1802), -ganere (DS, C.VI, s.1911), -gez (DS, C.VI, s.2019) -kabine (Demirci 2008: 26), -hela (B. Çelik), -kenef (DS, C.XII, s.4545), -kenent (DS, C.VIII, s.2742), -kola (DS, C.VIII, s.2907), -kul (DS, C.VIII, s.2993), -küllük (DS, C.VIII, s.3031), -lavabo (TS, C.III, s.1849), -lazımlık (TS, C.III, s.1850), -memiş hane (Özyıldırım 1996: 19), -oturak (DS, C.IX, s.3295), -suva (DS, C.X.s.3702), -taşra (DS, C.X, s.3841), -yüznumara (TS, C.IV, s.3286), -wc (Demirci 2008: 26), -00 (Demirci 2008: 26),
Tuvalete gitmek	-burun temizlemek (Bozkaplan 2009: 337),

	-kuşak çözmek (DS, C.VIII, s.3014), -kuşak tazelemek (DS, C.XII, s.4574),
--	--

U

Kavram	Örtmece
Utanmaz	-abırsız (DS, C.I, s.22), -andız (DS, C.I, s.261), -arsatan (DS, C.I, s.332), -arsız (Demirel 2006: 27), -aymaz (DS, C.I, s.426), -çilesiz (DS, C.III, s.1217), -damarı kırık (DS, C.IV, s.1350), -gözsüz (DS, C.VI, s.2184), -hayasız (H. Layık), -kafa lalesi (DS, C.VIII, s.2719), -pek yüzlü (TS, C.III, s.2282), -perdesi yırtık (M. Şahin), -sıkılmaz, -yüzsüz (Demirel 2006: 214),

V

Kavram	Örtmece
Veba	-baba (TS, C.II, s.447), -yumrucak (DS, C.XI, s.4316),
Verem	-akarca (DS. C.I s. 123), -adı batası (DS. C.I s.66), -adı bellisiz (DS. C.I s. 66), -ayığ (DS. C.I s. 354), -dık (DS, C.IV, s.1454), -gelincik (DS, C.VI, s.1979), -gözel hastalık (DS, C.VI, s.2178), -güzelleme (H. Aktaş), -güzel ağrı (DS, C.VI, s.2243),

	-hınam(DS, C.VII, s.2362), -ince ağrı (DS, C.VII, s.2537), -ince dert (DS, C.VII, s.2537), -ince hastalık (TS, C.II, s.1392), -ince illeti(DS, C.VII, s.2537), -ince maraz -ileze (DS, C.VII, s.2521), -issice (DS, C.VII, s.2559), -kel hastalık (DS, C.VIII, s.2732), -kurudan (DS, C.VIII, s.3011), -öfkence (DS, C.IX, s.3313), -öpke avruu (DS, C.IX, s.3343), -örken (DS, C.IX, s.3347), -sücce (DS, C.X, s.3704), -tüberküloz,
Vücutta örtülmesi gereken yer	-edep yeri (TS, C.I, s.779), -haya yeri (B. Çelik),

Y

Kavram	Örtmece
Yalan	-dalavere -düzen, -düzmece (TS, C.I, s.770), - entrikar -hikaye (M. F. Karatut), -hile, -hozan (DS, C.VII, s.2425), -katakulli (Demirel 2006: 131), -kubur (DS, C.VIII, s.2989), -ötürük (DS, C.IX, s.3360),
Yalancı	-abacı (DS. C.I s.5) -aburgaşık (DS. C.I s. 29), -atıcı (DS, C.I, s 4),

	-hozancı (DS, C.VII, s.2425), -kinos (Doğan 2009: 243) -kubuduk (DS, C.VIII, s.2988), -makmacı (Doğan 2009: 243) - üç kağıtçı (TS, C.IV, s.3007),
Yalan söylemek	-atmak -apıldamak (DS. C.I s. 251) -düzenbaz olmak (C. Y. Aksu) -havada vurmak (G. Akgün), -kıtır atmak (DS, C.VIII, s.2847), -laf atmak (DS, C.IX, s.3058), -mabal okumak, - ufatmak (DS, C.XII, s.4782), -uydurmak (G. Akgün), - türetmek (DS, C.X, s.4013),
Yarak (erkeklik organı)	-avdır (DS, C. I, s. 379), -bobuş (DS. C. II, s. 715), -boduk (DS. C. II, s. 722), -bülük (DS. C. II, s. 821), -cabul (DS. C. III, s. 839), -cüce (DS. C. III, s. 1021), -çam çivisi (DS. C. III, s. 1064) -çubuk, -çük, -haraba (DS. C. VII, s. 2282) -kamış, -oğlan, -penis,
Yarasa	-akşam kuşu (DS. C.I s. 141), -gece kuşu (Bilginer 2001: 443) -karanlık kuşu (Y. Aktaş), -kayış kanat(DS, C.VIII, s.2701), -kelebek (DS, C.VIII, s.2726),

	-uçan memeli (M. F. Karatut), -sırsıra (DS, C.X, s.3618),
Yılancık hastalığı	-adı batasıca (DS. C.I s. 66), -adını eller alsın (DS, C.I, s.66) -akarca (B. Çelik), -ala gevur (M. A. Çelik), -ala genevür (DS. C.I s. 173), -ala gücük (DS. C.I s. 173),, -ankana(DS. C.I s. 241), -babaköş (Çağatay 1974: 366). -bozyörük (Çağatay 1974:366), -çapar (Çağatay 1974: 366), -emecen (Çağatay 1974: 366), -evren (DS, C.V, s.1813), -ılan (DS, C.VII, s.2464), -kabran (DS, C.VIII, s.2584), -kaygan (H. Aktaş), -kıvrık (DS, C.VIII, s.2853), -sokak (DS, C.X, s.3657), - şerbetli sürüngen (Özyıldırım 1996:18), -uzun (DS, C.XI, s.4053), -uzun böcü (DS, C.XII, s.4790), -uzun kız (Çağatay 1974: 366), -yerde gezen (DS, C.XI, s.4250), -yerdeki sürünen (S. Yapıcı), -yöğrük(Çağatay 1974: 366),
Yılancık hastalığı	-alazlama (YTS 1983, s.7),
Yengeç	-adı kötü (DS. C.I s. 66), -gısdırğaç,
Yüzdeki çil	-sis (DS, C.XII, s.4698), -sislenmek (DS, C.XII, s.4698),

Z

Kavram	Örtmece
Zam	-fıyat artışı, -ötv (özel tüketim vergisi), - dünya standartlarına uygun hele getirme,
Zatüre	- punta (DS, C.IX, s.3486), -sököl (DS, C.X, s.3675), -üşütme (DS, C.XI, s.4078), -yatalık (DS, C.XI, s.4199),
Zorba	-kaba dayı, -kühaylan beyi,
Züğürt	-pulsuz, -yolsuz,

KAYNAKÇA

1. AKSAN, Doğan(1990), *Her Yönüyle Dil III*, TDK Yay, Ankara.
2. Aktunç, Hulki (2002), *Büyük Argo Sözlüğü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
3. ARSLAN-EROL Hülya (2002), *Tabu (Taboo) ve Kelimelerin Anlam Alanlarına Etkisi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2002 II*, Ankara, s.35-56.
4. BİLGİNER Hayriye (2001), *Batı Dillerinde ve Türkçede Güzel Adlandırma*, Türk Dili, S.598, Ekim, s. 441-445.
5. BOZKAPLAN Şerif Ali (2009), *Anadolu Ağzlarında Güzel Adlandırma Örnekleri*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring.
6. Cook, James (1728-1779), *The Three Voyages of Captain James Cook Round the World*. 5. London: A&E Spottiswoode.
7. ÇAĞATAY, Saadet (1974), *Türkler'de Batıl İnançlar Arasında Tabu*, T.C. Başbakanlık KültürMüşavirliği, Milli Folklor Enstitüsü, I. Uluslar Arası Türk Folklor Semineri, Ankara.
8. DEMİRCİ, Kerim (2008), *Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine, Millî Folklor*, sayı 77, Ankara.
9. DEMİREL, Kemal (2006), *Açıklamalı İnsani Terimler Sözlüğü*, Eplison Yayınları, İstanbul.
10. *Derleme Sözlüğü* (1993), TDK Yayınları, Ankara.

11. DOĞAN, Muammer (2009), *Aksaray Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar – 1*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/4 Summer.
12. EKER, Süer (2003), *Çağdaş Türk Dili*, 2. Baskı, Ankara.
13. FREUD, Sigmund (2010), *Totem ve Tabu* (Çev. Akın KANAT), İlya İzmir Yay. Baskı 5, İzmir.
14. GÜNAY, V. Doğan (2007), *Sözcükbilime Giriş*, multilingual Yabancı Diller Yayınları, İstanbul.
15. GECEKUŞU Ahmet (2006), *Güzel Adlandırma*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
16. GÜNDÜZ, Şinasi (1998), *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara.
17. GÜNEŞ, Aysel (2009), *Mizah Dergilerinde ve İnternette Küfürlü Sözlerin Yazımları*, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi Yıl 1, Sayı 2/1, Temmuz, s. 61-67.
18. GÜNGÖR, Ahmet (2006), *Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözler Üzerine*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (Sayı 29), Erzurum.
19. KALIN, İbrahim (2007), *İslâm ve Batı*, İsam Yayınları, İstanbul.
20. KİLLİ, Gülsüm (2006), *Hakas Türkçesinde Tabu Sözler ve Örtmece*, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* (Sayı 3/3), Ankara, s.50-65.
21. Koç, Aylin (2010), *Hastalık İsimlerinde Örtmeceler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Sayı: 188, s. 77-94, Ekim.
22. OYARKILIÇGİL ATEŞ Arzu (1996), *Dilde Tabu ve Örtmecelerin Yeri Üzerine*, Dil Dergisi, Kasım, s. 16-18.

23. ÖZKAN, Mustafa ve diğeri (2006), *Yüksek Öğretimde Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım*, 2. Baskı İstanbul.
24. ÖZYILDIRIM, Işıl (İnce) (1996), *Türkçede Örtmece Sözcükler Üzerine Bir Araştırma*, Dil Dergisi, Aralık, Ankara, s. 15-21.
25. SEYYAR, Ali (2003), *Ahlak Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*, Beta Basım, İstanbul.
26. TANYU, Hikmet (1983), *Totem, Tetemizm ve Tabu Üzerine Yeni Araştırma*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 26, Ankara, s.155-172.
27. *Türkçe Sözlük (2005)*, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, Ankara.
28. *Türkçe Sözlük (2002)*, MEB Yayınları, İstanbul.
29. TÜRKMEN, Seyfullah (2009), *Türkçedeki Örtmece Sözler*, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 23, Güz, s.131-140.
30. ÜSTÜNER, Ahat (2009), *Örtmece Sözlerle İlgili Terimler*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall.
31. *Yeni Tarama Sözlüğü* (1983), Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, Ankara.